

**ОРОН НУТГИЙН ТАТВАРЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ,
ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА***/Харьцуулсан судалгаа/**Г.Билгээ***Оршил**

УИХ-ын Нутгийн удирдлагын дэд хорооны дарга Д.Загджавын захиалгаар “Гадаадын зарим улсын орон нутгийн татварын бие даасан хуулиудад хийсэн харьцуулсан судалгаа” сэдэвт харьцуулсан судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго

Төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл шинжтэй зарим улсын орон нутгийн татварын харилцааг зохицуулж буй бие даасан хуулиудыг харьцуулан судлахад судалгааны зорилго оршино.

Судалгааны арга зүй

Интернэтээс хайлт хийж цуглуулсан эрх зүйн баримт бичиг, мэдээллийг шинжилж, харьцуулсан дүгнэлт гаргасан.

Судалгааны хамрах хүрээ

Дэлхийн улс орнуудыг төрийн байгууламжийн хувьд Холбооны улс, Нэгдмэл улс гэсэн хоёр хэлбэрт ангилан авч үздэг. Төрийн байгууламжийн аль ч хэлбэр нь тухайн улсын хүн ам, үндэстэн, ястны бүтэц, тархалт, шашин, хэл, соёл, зан заншлийн онцлог, төрт ёсны уламжлал зэрэг олон хүчин зүйлийг харгалзан үзэж Үндсэн хуулийнхаа хүрээнд шийдвэрлэдэг асуудал юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хоёрдугаар зүйлийн 1-д “Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байна” хэмээн хуульчлан тогтоосон. Харин Нэгдмэл улсын нутаг дэвсгэрийн засаг захиргаанд нь эрх зүйн хэм хэмжээг бие даан дангаараа тогтоох бүрэн эрх байдаггүй тул тэдгээр нь засаг захиргааны төв байгууллагуудад, үүний дотор татварын асуудлаар захирагддаг байна.

Дээр нь орон нутгийн татварын асуудал нь шилжилтийн улс оронд чухал ач холбогдолтой байгаа учраас дараах нэгдмэл улсуудыг сонгон тэдгээрийн орон нутгийн татварын эрх зүйн харилцааг зохицуулж байдаг бие даасан хуулиудыг судлаж үзсэн:

1. Бүгд Найрамдах Болгар Улс
2. Бүгд Найрамдах Польш Улс
3. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

Судалгааны бүтэц

Дээрхи улс орнуудын 1) орон нутгийн татварын харилцааг зохицуулж буй хууль, эрх зүйн орчин; 2) Орон нутгийн татварын төрлүүд; 3) зарим орны орон нутгийн хураамж зэргийг харьцуулан судалсан. Түүнчлэн Монгол Улсын орон нутгийн татварын хууль, эрх зүйн орчины талаар оруулсан.

Хавсралтад судалгаанд хамрагдсан улс орнуудын товч мэдээлэл, татварын хувь хэмжээ зэргийг багтаасан.

Судалгааны дүгнэлт**Хууль, эрх зүйн орчин**

Судалгаанд хамрагдсан гадаад улсын орон нутгийн татварын харилцааг

зохицуулж байгаа бие даасан хууль нь дан ганц татвар бус төлбөр, хураамжийг ч зохицуулж өгсөн байна. Тухайлбал, Орон нутгийн татвар ба хураамжийн тухай хууль (Болгар), Орон нутгийн татвар ба төлбөрийн тухай хууль (Польш), Орон нутгийн татварын тухай хууль (Солонгос). Үндсэн хуульдаа чухалчилж орон нутгийн татварын харилцааны үндсийг нь тусгаж өгсөн байна. Мөн нутгийн удирдлагын байгууллагын харилцааг зохицуулсан хуулийг тусгайлан батлахдаа Польш улс засаг захиргааны нэгж бүрээр гурван тусдаа хуулийг баталжээ.

Монгол Улсын хувьд татвар болон нутгийн өөрөө удирдах ёсыг Үндсэн хуулиараа баталгаажуулсан. Мөн нутгийн удирдах байгууллагын харилцааг зохицуулсан *Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль* (2006), татварын харилцааг зохицуулсан Татварын багц хуулиудын зэрэгцээ төсвийн санхүүгийн харилцааг зохицуулсан *Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулийг* (2002) мөрдөж байна.

Монголд нутгийн засаг захиргааг өөрчлөн шинэчлэх тухай асуудал 1990-ээд оны сүүлээс эхлэн удаан хугацааны туршид өрнөсөн, дараа нь 2002 онд батлагдсан *Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулийн* үр дагаварын эргэн тойронд өрнөсөн. *Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хуулиар* төрийн бүх мөнгөний урсгалыг хянаж байх зорилго бүхий цахим хэлбэрийн Төрийн нэгдсэн санг ашиглалтанд оруулсан. Энэ тогтолцоо нь улсын төсвийн бүх орлого, зарлагыг эдийн засгийн төрөл, зориулалт болон байгууллага тус бүрээр кодчилсноор Төрийн сангийн хөрөнгийн зарцуулалтад хяналт тавих бололцоотой болсон.

Орон нутгийн татвар

Болгар, Польшид орон нутгийн зургаан татвар, Солонгос улсад ердийн болон тогтоосон нийт 16 татварыг хураадаг байна. Эдгээр улсад орон нутгийн татварын бүрэлдэхүүнд **үл хөдлөх хөрөнгийн** болон **авто тээврийн хэрэгсэлийн** албан татварыг оруулсан байна. Болгар улсад аль аль татварыг маш нарийн зохицуулж өгсөн байна. тухайлбал, үл хөдлөх хөрөнгийн хувь хэмжээг тогтоохдоо түүний байрлал, дэд бүтэц, ашиглалт, онцлох шинж, өндөрийн буюу давхарын хэмжээ, элэгдэл, хамрах хүрээ зэргийг тогтоож коэффициентээр тооцдог. (Хавсралт 5) Авто тээврийн хэрэгсэлийн татварт адилхан зарчим үйлчилдэг байна. (Хавсралт 6)

Бусад татварын хувьд улс орнууд ялгамжтай өөр өөр төрлийг оруулж өгсөн байна. Тухайлбал, Солонгос улсын орон нутгийн татварууд, тэдгээрийн хувь хэмжээг ажиглахад тус улсын амьдралын хэв маягийг тусгасан татварууд байна.

Орон нутгийн татварын харилцаа нь бие даасан хуулиар зохицуулагдаж байгаа болохоор нутгийн удирдлагын байгууллага нь татварын хувь хэмжээг эрх бүхий төв байгууллагын тогтоосон хязгаар дотор тогтоох эрхтэй бөгөөд татвараа цуглуулан орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлдэг байна.

Орон нутгийн татвар нь төсвийнх нь хэд орчим хувийг эзэлж байдаг тухай сүүлийн үеийн мэдээлэл эх сурвалжуудад байсангүй.

Хуульд зааснаар зарим татварын зарцуулалтыг зохицуулсан байна. Тухайлбал, Болгар улсын Орон нутгийн татвар ба хураамжийн тухай хуулиар аялал жуулчлалын хураамжийн орлогыг тухайн орон нутгийн аялал жуулчлалыг дэмжих орон нутгийн жил бүрийн хөтөлбөрт зарцуулна гээд хэд хэдэн үйл ажиллагааг тодорхой тогтоож өгсөн байна.

Монгол Улсын хувьд орон нутгийн татварыг Татварын ерөнхий хуулиар зохицуулсан бөгөөд дараах шинжүүд агуулсан байна: 1) Төв засгийн газар улсын төсөвт томоохон татварыг төвлөрүүлдэг бөгөөд орон нутгийн татварын эзлэх хувь нь хязгаарлагдмал; 2) Хуваагдах татварт ихээхэн хэлбэлзэл бүхий орон нутгийн татварын хувь давамгайлдаг; 3) Орон нутгийн удирдах байгууллага нь хуваагдах татварт хариуцлага хүлээдэггүй; 4) Орон нутгийн татварыг УТЕГ-ын салбар хураадаг.

Эцэст нь

Судалсан эх сурвалжуудаас үзэхэд орон нутгийн татвар нь орон нутгийн төсвийг бүрдүүлэгч чухал орлого бөгөөд түүний дийлэнхи хувийг орон нутгийн татварын орлого хэлбэрээр бүрдүүлэхийг санал болгож байна.

Улс орон бүрийн хувьд орон нутгийн татварын заримыг улсын төсөвт, заримыг нь орон нутгийн төсөвт, нэг хэсгийг нь аль аль төсөвт нь хуваан төвлөрүүлэх (хуваалцах татвар) зарчмыг баримталдаг. Орлого ихээхэн хэмжээгээр төвлөрүүлдэг, улс орны нутаг дэвсгэрт ижил, хувь хэмжээгээр үйлчилдэг татварууд болох бизнесийн орлогын, гаалийн, нэмэгдсэн өртгийн болон онцгой татваруудыг улсын төсөвт төвлөрүүлэх хандлага давамгайл байна. Учир нь эдгээр татвар нь макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах үүднээс улсын нэгдсэн төсөвт төвлөрүүлэх нь зүйтэй гэж үздэг. Ялангуяа хямралтай, тогтворгүй, гамшигийн нөхцөлд эдийн засгийн онцгой ач холбогдолтой байдаг. Гэвч зарим улс оронд дээрх татварыг орон нутагтай хуваалцах байдлаар хуваарилсан байдаг.

Нутгийн удирдлагын байгууллага төсвийн эрх мэдлийг, тэр дундаа өөрсдийн гэсэн орлогыг бүрдүүлэх тогтолцоонд орохын тулд дараах асуудалд анхаарах хэрэгтэй:

- бодлогын баримт бичгийн иж бүрэн болгох,
- гол оролцогч субъектуудын оролцоог бүрэн хангах.
- зарим бодлогын асуудлыг тогтвортой байлгах, хөрвөх чадвартай байлгах.
- нутгийн удирдлагын байгууллагын эрх мэдэлд татварын ямар төрлүүдийг төвлөрүүлж байх.
- иргэдийн төлөх чадварыг тооцох.
- орон нутгийн засаг захиргаанд орлогоо бүрдүүлэх эрх мэдэл олгох.
- мониторинг, үнэлгээний тогтолцоог бий болгох.
- орон зайн гажуудлын хуваарилалтыг үр нөлөөтэй хийх.
- татварын хэмжээг тооцоходоо 1) орлогын эх үүсвэрийн төрөлжилт, 2) татварын суурийн тодорхойлолт, 3) татварын хувь хэмжээний бүтэц
- хөрөнгийн ил тод, үр ашигтай ашиглалтыг ч тооцох.
- татварын хувь хэмжээг орон нутгийн эдийн засгийн үндэслэлтэй, нийгмийн хамгааллын зардалыг уялдуулж тогтоох.
- нутгийн захиргааны байгууллагуудын хоорондын харилцааг нарийчлан зохицуулах.

1. Орон нутгийн татвар

Олон улсын туршлагаас үзэхэд орон нутгийн төсвийн орлого нь 1) орон нутгийн татварын орлого; 2) төлбөр, хураамж; 3) улсын төсвөөс олгох шилжүүлэг (татаас, тусламж); 4) хуваалцах орлого зэрэг эх үүсвэрүүдээс бүрддэг. Эдгээр төсвийн орлого орон нутгийн эдийн засгийн болоод улс төр, нийгмийн тодорхой үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

Орон нутгийн татвар бол нутгийн удирдлагын байгууллагын өөрийнх нь бүрдүүлсэн орлого. Энэ бол хамгийн энгийн ойлголт. Онолын хувьд **орон нутгийн татвар** нь орон нутгийн удирдлагын байгууллагаас 1) ногдуулдаг, 2) хувь хэмжээг нь тогтоодог, 3) өөрсдөө хураадаг, 4) орлого нь орон нутгийн төсөвт хуримтлагддаг байх ёстой.²⁰

Гэхдээ улсын төсөвт төвлөрөх татварын орлогыг орон нутгийн татварын орлоготой андуурч болохгүй. Эдгээр татваруудыг ногдуулах, хувь хэмжээг нь тогтоох, хураалт зэргийг төв засгийн газар хариуцдаг байна. Харин орон нутгийн төсвийн орлогын нэг бүрэлдэхүүн

²⁰ Орон нутгийн төсвийн орлогын хуваарилалтыг зохистой хангах нь. Судалгааны тайлан. **Нээлттэй нийгэм форум**. 2009 он. 11 дэх тал.

болдог хуваагдах орлого буюу улсын төсвийн орлогоос тодорхой хэсгийг орон нутагт шилжүүлэх хэлбэр нь дэлхийн олон оронд түгээмэл байдаг.

Яагаад орон нутаг өөрийн орлоготой байх ёстой вэ?

- төвлөрлийг сааруулах,
- хариуцлагыг дээшлүүлэх,
- орон нутгийн бие даасан байдлыг хангах,
- тасвийн гадуурх орлогыг бууруулах.

Судалсан эх сурвалжуудаас үзэхэд нийгэм-улс төр, эдийн засагт орон нутгийн татвар буюу орон нутгийн орлогыг дэмжсэн хэд хэдэн баримтыг дурьдая:

- Орон нутгийн төсвийн дийлэнхи хувийг өөрсдийн санхүүгийн эх үүсвэр болох орон нутгийн татвараас бүрдүүлж байгаа нутгийн удирдлагын байгууллага нь иргэдээ дэмжиж ажиллах хариуцлага нь нэмэгдэхийн зэрэгцээ иргэдийн зүгээс тэдний үйл ажиллагаанд оролцох сонирхол нэмэгдэж, тэдэнд ойр засаглалыг бэхжүүлэх үндэс болно. Энэ нь эцсийн дүндээ орон нутгийн ардчиллыг бэхжүүлэх ба иргэдийн эрхийг хамгаална гэсэн үг.

- Татварын бодлого нь орон нутгийн сонголтонд тулгуурлана. Тухайлбал, нэг орон нутгийн иргэд нь өндөр татвар төлж, үр дүнд нь илүү чанартай үйлчилгээг хүртэж байхад өөр орон нутгийн иргэд бага татвар, доогуур чанартай үйлчилгээг илүүд үзэж болох юм.

- Өмнөх баримтуудад хэрэв орон нутаг нь өөрсдийн гэсэн өндөр орлоготой байвал улсын нэгдсэн төсөвт учруулах дарамт буурдаг тогтолцоог санал болгож байсан. Хэрэв орон нутаг нь өөрийн орлогогүй, төв засгийн газрын татаасаар санхүүжигддэг бол орон нутгийн иргэдийн зүгээс орон нутгийн үйлчилгээг илүүтэй шаардана. Энэ үед орон нутгийн засгийн газар юун түрүүнд илүү их татаас авахын тулд төв засгийн газарт дарамт үзүүлнэ.

- Санал болгож байгаа орлогын тогтолцоо нь нутгийн удирдлагын байгууллагын улс төрийн байр суурийг улсын хэмжээнд бэхжүүлнэ. Учир нь нутгийн удирдлагын байгууллага нь санхүү болон бусад тодорхой үүргийг хангадаг. Эсрэг тохиолдолд нутгийн удирдлагын байгууллага нь төвөөс эх үүсвэр шаардаж, хүлээн авдаг байнгын үйлчлүүлэгч байна.

- Орон нутаг өөрийн орлоготой байх нь нутгийн удирдлагын байгууллагын орон нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх сонирхол ихээхэн өснө.

Сөрөг тал нь татварын орлогод тавих төв засгийн газрын хяналт сулрах эрсдэл, мөн ялгаатай тогтоосон татвараас үүдэн өндөр хөгжилтэй болон ядуу нутгийн ялгаа нэмэгдэж болзошгүй зэрэг орон нутгийн татварын тогтолцоонд сул тал байх боловч дээрхи баримтуудаас харьцангуй цөөн.

Хүснэгт 1.

Татварын төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус системд илрэх эерэг, сөрөг нөхцөл байдал²¹

Төвлөрсөн		Төвлөрсөн бус	
Эерэг	Сөрөг	Эерэг	Сөрөг

²¹ Татварын бодлогын үндсэн асуудал. “Мянганы хөгжлийн зорилт-9: Төсвийн үйл явц дахь иргэний нийгмийн оролцоо” сэдэвт сургалт. МХЗ-9 төслийн баг, Удирдлагын академи. 2009.03.23.

Эдийн засгийн нэгдсэн бодлого, зохицуулалт	Орон нутгийн нөөц бүрэн дүүрэн ашиглагдахгүй байх	Орон нутгийн нөөцийн ашиглалт	Макро зохицуулалт сулрах
Орон нутгаа хянах	Орон нутгийн санаачлага буурах, бэлэнчлэх	Идэвхи санаачлага өрсөлдөөн	Засгийн газрын хяналт
Татварын ачаалал орон нутагт жигд	Орлогын дахин хуваарилалтаас үүсэх хүнд суртал, зардал	Уяан хатан	Татвар төлөгчид харилцан адилгүй татвар төлөх
	Орон нутгийн чанартай бодлого, зохицуулалт	Орлогоо төлөвлөх боломж	Бүс нутаг хоорондын тэгш бус байдал
	Зардалын хариуцлага сул	Зардалын хариуцлага өндөр	Шилжилт
	Үүрэг, хариуцлагын зөрчил	Орон нутгийн захиргааны шуудхай ажиллагааг нэмэгдүүлэх замаар үр ашгийг дээшлүүлэх	
	Тодорхой бус байдал	Иргэдийн оролцоо, ил тод байдал	

Мөн эх сурвалжуудаас үзэхэд орон нутгийн татварт дараах хэд хэдэн шалгууруудыг тавьдаг байна:

- **Татварын орлогын төсөв нь үйл ажиллагааны зардалтай пропорциональ байх.** Хэрэв орон нутгийн орлогын дийлэнхи хувь нь өөрсдийн эх үүсвэрээс бүрдүүлэхийг хүсэж байгаа бол татварын системийн түвшинд энэ боломжоор хангах хэрэгтэй. Нийт улсын хэмжээнд орон нутгийн татварын суурь нь орон нутгийн хамгийн чухал үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлэх зардалын ихэнхийг нь өөрсдөө цуглуулах боломжийг олгох ёстой.

- **Газар зүйн байрлалаар татварыг тогтоох нь чухал.** Ямар орон нутаг ямар төрлийн татварыг ногдуулж, цуглуулах вэ гэдэг нь нэг талаасаа амархан, нөгөө талаасаа төвөгтэй асуудал. Тухайлбал, үл хөдлөх хөрөнгийн татварын хувьд тун энгийн-бүх хөрөнгөтэй холбоотой харилцаа нь нэг эрх зүйд хамааралтай. Хувь хүний орлогын албан татварын тохиолдол ч тун энгийн-бид уг татварыг оршин суугаа газар, эсвэл ажил эрхэлж байгаа газрынхаа аль нэгд төлдөг.

Гэтэл аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хувьд төвөгтэй. Зарим компани нь нэг хотод бүртгүүлсэн мөртлөө өөр хотуудад үйл ажиллагаа явуулж, орлого олдог. Аль орон нутгийн удирдлага уг компаниас татвар авах вэ гэсэн асуудал гарч ирнэ. Жишээлбэл Польш энэ асуудлыг шийдвэрлэхдээ нутгийн удирдлагын дунд татварын орлогыг нь тухайн орон нутагт ажиллаж байгаа компаний ажилчдын тоонд тэгш хувааж хуваарилсан байна.

- **Татварын орлого нь инфляцийн эсрэг уян хатан байх.** Энэ нь татвар бүрт чухал хамааралтай асуудал, гэхдээ орон нутгийн татварын хувьд онцгой ач холбогдолтой. Татварын хувь хэмжээг доогуур тогтоох нь нутгийн удирдлага санхүүгийн бодлогоо маш болгоомжтой, хянуур хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Харин татварын хувь хэмжээ өндөр бол инфляцид нөлөөлснөөр улс төрийн хүндрэл үргэлж бий болдог.

Нөгөө талаар уян хатан татвар бол орон нутгийн үйл ажиллагаа буюу үүргийг хангах санхүүгийн сайн суурийг хангана.

- **Татварын суурь нь харьцангуй тогтвортой байх.** Эс бөгөөс татвар төлөгчид орон нутгийн хооронд хялбархан шилжилт бий болсноор хэт их татварын өрсөлдөөн бий болох магадлалтай.

- **Орон нутгийн татварын систем нь хэтэрхий олон төрөлтэй, бас төвөөгтэй байх ёсгүй.** Зарим улсад орон нутгийн татвар нь олон төрлийн жижиг татвартай байдаг боловч үнэндээ орон нутгийн төсөвт бодит орлого болж чаддаггүй. Ийм системд татвар цуглуулах өртөг нь ихэвчлэн маш үнэтэй тусдаг учир шаардлагагүй хүндрэл болон ил тод бус байдал нь орон нутгийн татварын хариуцлагын үнэлэмжийг бууруулдаг.

Европын орнуудад орон нутгийн татварын хоёр загвар байдаг. **Нэг дэх загвар:** үл хөдлөх хөрөнгийн татварт суурилсан орон нутгийн татварын энэ загвар Их Британи, Испани, Польшид хэрэглэдэг. **Хоёр дахь загвар:** орлогын албан татварт суурилсан загварыг Скандинавын орнууд, төв болон зүүн Европын зарим оронд ашиглаж байна.

2. МОНГОЛ УЛС

2.1. Орон нутгийн орлого

Монгол Улсад аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-аас баталсан, Засаг даргын бүрдүүлэн, зарцуулах орон нутгийн төсөвтэй байна. Баг, хороо нь бие даасан төсөвгүй сум, дүүргийн төсвөөс санхүүждэг.

Орон нутгийн орлого нь хууль тогтоомжийн дагуу эзэмшүүлсэн газар, түүний хэвлий, байгалийн нөөц баялаг, орон нутгийн өмч, өмчийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний орлогоос хуримтлал бий болгох албан татвар, төлбөр, хураамж авах замаар бүрдүүлдэг.

Татварын ерөнхий хуулиар (2008) тогтоосон төрөлд орон нутгийн албан татвар, хураамж, төлбөрүүд багтсан бөгөөд эдгээр нь Монгол Улсын татварын тогтолцооны бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. Эдгээр нь зөвхөн тухайн засаг захиргааны нэгжийн төсөвт орж түүнээс санхүүжигдэх үйл ажиллагаанд зарцуулагддаг.

Албан татвар	Хууль тогтоомжийн дагуу хувь хүн, хуулийн этгээдийн орлого, эд хөрөнгө, бараа, ажил, үйлчилгээнд тодорхой хугацаанд тогтоосон хувь, хэмжээгээр ногдуулж, хариу төлбөргүйгээр улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа мөнгөн хөрөнгө. Эх сурвалж: Татварын ерөнхий хууль, 8.2.
Хураамж	Төрийн зохих байгууллагаас хувь хүн, хуулийн этгээдэд хууль тогтоомжийн дагуу үйлчилсэний төлөө тэднээс тухай бүр авч улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа мөнгөн хөрөнгө. Эх сурвалж: Татварын ерөнхий хууль, 8.6.
Төлбөр	Төрийн өмчийн газар, түүнчлэн газрын хэвлий, эрдэс баялаг, ой, ургамал, рашаан, усны нөөц ашиглуулсны, агаар, ус, хөрс бохирдуулсны, ан амьтан агнуулсны төлөө хувь хүн, хуулийн этгээдээс авч улс, орон нутгийн төсөв, тусгай зориулалтын санд төвлөрүүлж байгаа мөнгөн хөрөнгө. Эх сурвалж: Татварын ерөнхий хууль, 8.7.

Монгол Улсын хууль болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагаас тогтоосон, тухайн засаг захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэрээс хураан орон нутгийн төсөвт тодорхой

хугацаанд, тогтоосон хувь, хэмжээгээр ногдуулан төсөвт заавал төлөгдөх албан татвар, хураамж, төлбөрийг хэлнэ гэж нийтэд нь тодорхойлж болно.

Татварын ерөнхий хуулийн 7-р зүйлийн 4-т зааснаар орон нутгийн 16 төрлийн албан татвар байх бөгөөд тэдгээрийн хувь хэмжээг УИХ тогтооно. Гэхдээ Засгийн газар болон аймаг, нийслэлийн ИТХ нь УИХ-аас баталсан хязгаарт багтаан зарим төрлийн татвар, төлбөр, хураамжийг тогтооно.

Мөн хуулийн 8-р зүйлд заасны дагуу **Засгийн газар** нь орон нутгийн татваруудаас 1) усны нөөц ашигласны төлбөр, 2) агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, 3) газрын төлбөр, 4) ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны төлбөр зэргийн хувь, хэмжээг, **аймаг, нийслэлийн ИТХ** нь 1) рашааны нөөц ашигласны төлбөр, 2) байгалийн ургамал ашигласны төлбөрийн хувь, хэмжээг УИХ-аас баталсан хязгаарт багтаан тогтоохоор зохицуулагддаг. (Хүснэгт 2)

Мөн **Нэгдсэн төсвийн тухай хуулийн (2002) 10-р зүйлийн 1, 3-т заасны дагуу аймаг, нийслэлийн төсөвт 7 төрөл татварын орлого, сум дүүргийн төсөвт 12 төрөл татварын орлого тус тус төвлөрнө.** (Хүснэгт 2)

Ийнхүү орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага өөрийнхөө үйл ажиллагааг байнга тасралтгүй явуулахад шаардлагатай хөрөнгө, санхүүгээ бүрдүүлдэг хуулиар тогтоогдсон татвар, хураамж, төлбөрийн заримыг нь дэлгэрэнгүй үзье.

Хүснэгт 2. Орон нутгийн татварын хувь, хэмжээг тогтоох субъект

УИХ-аас хувь хэмжээг тогтоодог орон нутгийн татварын төрөл	Засгийн газар хувь, хэмжээг тогтоодог орон нутгийн татвар	Аймаг, нийслэлийн ИТХ хувь, хэмжээг тогтоодог орон нутгийн татвар	Орон нутгийн төсвийн татварын орлого	
			Аймаг, нийслэл	Сум дүүрг
Татварын ерөнхий хуулийн 7-8-р зүйлүүд				
албан татвар:				
1. хувь хүний орлогын,				✓
2. орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил үйлчилгээ эрхлэгч иргэний орлогын,				✓
3. бууны,				✓
4. үл хөдлөх эд хөрөнгийн,			✓	
5. авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн,			✓	
6. хотын,			✓	
7. нохойны				
8. өв залгамжлал, бэлэглэлийн				
төлбөр:				
9. газрын,	✓		✓	
10. агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, ан амьтан агнах, барих зөвшөөрлийн хураамж;	✓			✓

11. ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны,	✓			✓
12. ус, рашааны нөөц ашигласны,	✓	✓		✓
13. байгалийн ургамал ашигласны,		✓		✓
14. түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласны,				✓
хураамж:				
15. ашигт малтмалаас бусад байгалийн баялаг ашиглахад олгох эрхийн зөвшөөрлийн,				✓
16. улсын тэмдэгтийн хураамж.				✓
Нэгдсэн төсвийн хуулийн 10-р зүйлийн 10.1, 10.3 дахь заалт				
17. ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн 20%,			✓	
18. ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиг-лалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн 25%,			✓	
19. цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдох албан татвар,			✓	
20. ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн 25%,				✓
21. ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн 10%.				✓

2.2. Орон нутгийн татвар

2.3.1. Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар нь тухайн орон нутгийн төсвийн орлогын тогтвортой эх үүсвэр бөгөөд татвар төлөгч субъект нь өөрийн үйл ажиллагааг явуулах баталгаат хөрөнгөтэй, түүнийг дагаж үүсэх эрх зүйн бүх асуудлаар эрх эдэлж, үүрэг хүлээх чадвар бүхий хуулийн этгээд, төр улсынхаа түүний дотор тухайн орон нутагт амьдран суугаа нутгийнхаа хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулахын тулд хуулиар тогтоосон албан татвар төлөх үүрэгтэй хувь хүн болдог.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгөд албан татвар ногдуулах, уг татварыг төсөвт төлөхтэй холбогдсон харилцаа нь *Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хуулиар* (2000) зохицуулагддаг.

Татвар ногдуулах объект болох үл хөдлөх эд хөрөнгөд газар, түүнээс салгамагц зориулалтын дагуу ашиглаж үл болох эд юмс хамаарах бөгөөд түүний байгаа газарт орших төрийн эрх бүхий байгууллагад хуульд заасны дагуу бүртгэгдсэн хөрөнгийг хэлнэ.

"Газар" гэж газрын гадаргуу, түүний хөрс, ой, ус, ургамал бүхий орон зайн давхаргыг хэлдэг. Газрыг эзэмшихэд төлбөр төлдөг бол өмчлөхөөр албан татвар төлдөг. "Газар өмчлөх" гэж тухайн газрыг захиран зарцуулах эрхтэйгээр хуулиар зөвшөөрсөн хүрээнд өөрийн мэдэлд байлгахыг хэлнэ. *Иргэнд газар өмчлүүлэх* гэдэг нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэний өмчлүүлж болохоор заасан газраас *Монгол Улсын*

иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хуульд заасан хэмжээ, болзол, шаардлага, журам, нөхцлөөр иргэний өмчлөлд шилжүүлэхийг хэлдэг бөгөөд үүний үр дүнд энэ нь тухайн иргэний хувьд түүний үл хөдлөх эд хөрөнгө болдог. Ингэхдээ бэлчээр, нийтийн эдэлбэрийн бус улсын тусгай хэрэгцээнийхээс бусад газрыг зөвхөн Монгол Улсын иргэнд өмчлүүлдэг.

2.3.2. Автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татвар

Орон нутгийн төсвийн орлогод автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татвар нилээд хувийн жинг эзэлдэг төдийгүй төсвийн орлогын тогтвортой байдлыг хангахад чухал нөлөөтэй байдаг. Авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварыг бүх төрлийн ачааны машин, автобус, суудлын автомашин, мотоцикль, тусгай зориулалтын автомашин, трактор өөрөө явагч бусад хэрэгсэлд ногдуулдаг ба хувь хэмжээ нь Улаанбаатар хот, Дархан-Уул, Орхон аймгийн төвийн сумд бусад бүх суманд гэсэн ялгавартайгаар тогтоогдсон байдаг.

Мотоциклийн хувьд дугуйн тооноос хамааралтайгаар төгрөгөөр, суудлын автомашины хувьд цилиндрийн багтаамжийн нэг см³ тутамд төгрөгөөр, микроавтобусны суудлын тооноос хамааралтай төгрөгөөр, автобусанд тогтмол хэмжээгээр, ачааны автомашинд даацын хэмжээгээр ялгавартайгаар, тусгай зориулалтын автомашин, трактор, өөрөө явагч хэрэгсэл, бага оврын тракторын хувьд тогтмол хэмжээгээр чиргүүлд даацын тонн тутамд нь төгрөгөөр тогтоогдсон байдаг. Нэгэнт орон нутгийн ялгавартай тогтоогдсон тул тухайн төсвийн орлогод эзлэх хувийн жин нь харилцан адилгүй байдаг²².

2.3.3. Хувь хүний орлогын албан татвар

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулиар (2006) ногдуулсан орлогын албан татварын тодорхой хэсгийг Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тухай хуулийн дагуу орон нутгийн төсвийн орлогод оруулах заалт нь төсвийн орлогын бааз суурийг өргөтгөх нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын зүгээс хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд зориулагдсан хөрөнгийн тогтвортой эх үүсвэрийг бий болгох боломжийг нэмэгдүүлж өгч байгаа болно.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн дагуу албан татвар ногдуулж байгаа аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх, хөрөнгө борлуулах, зохиогчийн шагнал болон уралдаан тэмцээний шагнал, хонжворын орлогод ногдсон албан татвар нь сум, дүүргийн төсвийн орлогын голлох эх үүсвэр болдог.

Бууны албан татвар нь сум, дүүргийн төсвийн татварын орлого бүрдүүлэх нэг эх үүсвэр болдог. Бууны албан татвар нь бууны төрлөөр, ялгавартайгаар, жилээр тогтоогдсон байдаг бөгөөд татварыг жил бүрийн 8-р сарын 1-ний дотор төсөвт төлөх үүргийг буу эзэмшигч хүлээсэн байдаг.

ААН, байгууллага, иргэнтэй байгуулсан аливаа гэрээ, хэлцэлээр зохицуулагдаагүй төрөл бүрийн ажил, үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч Монгол Улсын иргэн, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байнга болон түр оршин суугч гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүний хувиараа ажил, үйлчилгээ эрхлэгч иргэний эдгээр үйл ажиллагаанаас олж байгаа орлогод ногдуулагддаг албан татвар нь сум, дүүргийн төсвийн орлогын бүрэлдэхүүнд багтдаг. Орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил үйлчилгээ эрхлэгч иргэний орлогод ажил үйлчилгээний төрөл оршин суугаа газрын байршлаас нь хамааруулан сар тутам тогтмол хэмжээний, ААН, байгууллага иргэнтэй байгуулсан аливаа гэрээ, хэлцэлээр зохицуулагдаагүй иргэний орлогод санхүүгийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний баталсан жишгээр тодорхойлсон орлогод хувь хүний орлогын албан татварын хуулийн 7-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан хувь хэмжээгээр, улс хооронд зорчигч болон ачаа тээврийн

²² Авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын тухай хууль (1992). 4-р зүйл.

үйлчилгээ хийх тухай бүрд нь боомтын ялгавартайгаар тогтоосон хэмжээгээр албан татвар ногдуулан төсөвт төвлөрүүлдэг. Албан татварын хувь хэмжээ нь орон нутгийн болон боомт, ажил үйлчилгээний төрлөөр ялгавартай тогтоогддог тул тухайн төсвийн орлогод эзлэх хувийн жин нь харилцан адилгүй байдаг.

2.3. Орон нутгийн хураамж

Орон нутгийн төсөв болох сум, дүүргийн төсөвт гурван хураамж төвлөрдөг. (Хүснэгт 2.) Хууль тогтоомжийн дагуу төрийн ба орон нутгийн байгууллагуудаас ААН, байгууллага, иргэнд үзүүлж байгаа үйлчилгээний дийлэнхи хэсэг нь төлбөргүйгээр хийгддэг. Орон нутгийн төсвийн орлогын тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор төрийн болон орон нутгийн байгууллагууд хуулиар тогтоогдсон хэмжээнд багтаан үйлчилгээний төлбөрийг хураан авч орон нутгийн төсөвт оруулдаг.

Улсын тэмдэгтийн хураамжийг ногдуулах, төсөвт төлөх, хураахтай холбогдсон харилцааг Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хуулиар (1993) зохицуулдаг. *Улсын тэмдэгтийн хураамж* гэдэг нь төрийн зохих байгууллагаас эрх олгох, сунгах, эрх шилжихтэй холбогдсон баримт бичиг олгох буюу бүртгэх, гэрээ хэлцэл, баримт бичгийг батлан гэрчлэх, иргэний бүртгэл хийх, шүүхээс эрх зүйн маргааныг шийдвэрлэхтэй холбогдсон болон бусад үйлчилгээ үзүүлсний төлөө зохих этгээдээс төлж буй мөнгөн хөрөнгө юм.

Хураамжийг төрөөс үзүүлж буй дараах үйл ажиллагаанд хураадаг:

- шүүхээс эрх зүйн маргааныг хянан шийдвэрлэх;
- нотариатын үйлчилгээ үзүүлэх;
- иргэний гэр бүлийн болон иргэний байдлын бүртгэл хийх, иргэний үнэмлэх, паспорт, зөвшөөрөл, виз олгох;
- консулын үйлчилгээ үзүүлэх;
- тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийг бүртгэх, жолоодох эрхийн үнэмлэх олгох;
- буу бүртгэх;
- сонин, сэтгүүл бүртгэх;
- ААН, байгууллагыг бүртгэх;
- гадаадын байгууллагын төлөөлөгчийн газар ажиллуулах, гадаадын хөрөнгө оруулалттай ААН байгуулах зөвшөөрөл олгох бүртгэх;
- тодорхой мэргэжил, тусгай зөвшөөрөл шаардах үйлдвэрлэл, үйлчилгээ явуулах зөвшөөрөл олгох;
- шинэ бүтээл, бүтээгдэхүүний загварт патент, барааны тэмдэгт гэрчилгээ олгох, патентыг хүчинтэй байлгах болон лицензийн гэрээ бүртгэх;
- зохиогчийн эрхэд хамаарах бүтээлийг бүртгэх;
- үнэт цаасны үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл олгох хураамж төлөхөөр заасан бусад үйлчилгээ;
- үл хөдлөх эд хөрөнгийг бүртгэх.

Ан амьтан агнах, барих, барих зөвшөөрлийн хураамжийг ахуйн зориулалтаар ан амьтныг агнах барих, ахуйн зориулалтаар загас барих үйл ажиллагаанд хураадаг бөгөөд ахуйн зориулалтаар шувуу агнах, загас барихад нэг удаагийн эрхийн бичгээр, иргэний ахуйн зориулалтаар агнах бусад ан амьтны хувьд тухайн ан амьтны толгой тутмын экологи эдийн засгийн үнэлгээгээр эдгээрээс бусад зориулалтаар ан агнах, барих зөвшөөрлийн хураамжийг тухайн ан амьтны экологи эдийн засгийн үнэлгээгээр тус тус тооцон ногдуулж сум, дүүргийн төсөвт төвлөрүүлдэг.

Байгалийн баялагийг ашиглахад байгалийн баялаг ашиглах эрхийн бичиг олгоход

төлдөг хураамж нь мөн сум, дүүргийн төсөвт төвлөрдөг.

2.4. Орон нутгийн төлбөр

Аймаг, нийслэлийн төсөвт 4 төрлийн төлбөр төвлөрдөг бөгөөд дэлгэрэнгүйг Хүснэгт 2-оос харна уу. *Төлбөр ногдуулах борлуулалтын үнэлгээг дараахь гурван аргачлалаар тооцдог:*

1. Бүтээгдэхүүн экспортонд гаргасан бол олон улсын худалдаанд хүлээн зөвшөөрөгдсөн тухайн сарын дундажийг тогтоох зарчмыг үндэслэн тухайн бүтээгдэхүүний, эсхүл түүнтэй адил төстэй бүтээгдэхүүний олон улсын зах зээлийн үнийг баримтлан тогтоодог.

2. Дотоодод борлуулсан буюу ашигласан бол тухайн бүтээгдэхүүний, эсхүл түүнтэй адил төстэй бүтээгдэхүүний дотоодын зах зээлийн үнийг үндэслэдэг.

3. Дотоод, гадаадын зах зээлд борлуулсан бүтээгдэхүүний зах зээлийн жишиг үнийг тодорхойлох боломжгүй тохиолдолд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн мэдүүлсэн борлуулалтын орлогыг үндэслэнэ.

2.4.1. Ашигт малтмал ашигласны төлбөр

Ашигт малтмал ашигласны төлбөрийг дотоодод борлуулж байгаа нүүрс болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр тухайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 2,5 хувиар эдгээрээс бусад ашигт малтмалын нөөц ашигласны²³ төлбөр тухайн уурхайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, эсхүл худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 5,0 хувьтай тэнцүү байхаар тогтоогдсон байдаг²⁴.

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр нь *Ашигт малтмалын тухай хуулийн* 58 дугаар зүйлд заасны дагуу 10 хувь нь тухайн сум дүүргийн, 20 хувь нь тухайн аймаг, нийслэлийн, 70 хувь нь улсын төсөвт хуваарилагддаг ба орон нутгийн төсөвт хуваарилах ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн хэмжээ нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн тухайн жилийн төсвийн дүнгээс хэтрэхээргүй хязгаартай байдаг²⁵.

2.4.2. Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр

Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь хайгуулын ба ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн гэсэн ялгавартайгаар тогтоогдсон байдаг. Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь хайгуулын талбайн гектар тутамд эхний жилд 0.1 ам доллар, 2 дахь жилд 0.2 ам доллар, 3 дахь жилд 0.3 ам доллар, 4-6 дахь жилд тус бүр 1.0 ам доллар, 7-9 дэх жилд тус бүр 1.5 ам доллароор тогтоогдсон байдаг бол ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь тухайн тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон уурхайн талбайн гектар тутамд 15 америк доллар байх бөгөөд харин нүүрс болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хувьд гектар тутамд 5.0 ам доллар байдаг.

Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь Ашигт малтмалын тухай хуульд заасны дагуу улсын болон тухайн хайгуулын талбай, ашигт малтмалын орд байршиж байгаа аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн төсөвт хуваарилагдан төвлөрдөг. Тухайлбал тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн 25 хувийг тухайн сум, дүүргийн төсөвт, 25 хувийг тухайн аймаг, нийслэлийн

²³ Ашигт малтмалын тухай хууль (2006). 47-р зүйлийн 3.1 дэх заалт.

²⁴ Ашигт малтмалын тухай хууль (2006). 47-р зүйлийн 3.2 дахь заалт.

²⁵ Ашигт малтмалын тухай хууль (2006). 58-р зүйлийн 2 дахь заалт.

төсөвт, 50 хувийг улсын төсөвт төлөгдөхөөр хуваарилсан байдаг²⁶.

2.4.3. Газрын төлбөр

Орон нутгийн түүний дотор аймаг, нийслэлийн төсөвт газрын төлбөр төвлөрдөг. Газрын төлбөр ногдуулах гол үзүүлэлт нь газрын үнэлгээ байна.

Газрын суурь үнэлгээг Засгийн газар дараахь зарчмыг баримтлан тогтоодог.

1. Хот, тосгон, бусад суурины үнэлгээг тэдгээрийн зэрэглэл, байршил, инженерийн хангамж, нийгэм эдийн засгийн болон инженер, геологи, байгал орчны нөхцөл, ашиглах зориулалтыг харгалзах

2. Хот, суурин, бусад сууринаас бусад газрын үнэлгээг ашиглах зориулалт, газар зүйн байршил болон газрын үржил шим, өгөөжөөс үүсэх ялгаварт орлого зэргийг харгалзан тойрог бүрээр тогтоох зарчим багтдаг.

Газрын нэгдмэл санг байгаль, нутаг дэвсгэрийн цогцолбор нөхцөлөөр хуваасан үнэлгээний тойрог, хот, тосгон, бусад суурины газрын үнэлгээний зэрэглэлийг Засгийн газар тогтооно²⁷. Газрын төлбөрийн тухай хуулийн 6-р зүйлд заасны дагуу Газрын төлбөр тооцох үзүүлэлтийн нэгжийг Хүснэгт 7-оос харна уу.

Бэлчээрийн газраас авах газрын төлбөрийг хонин толгойд шилжүүлсэн малын толгойн тоонд ногдуулахдаа өмнөх жилийн эцэст тоологдсон адууг 6,0, үхрийг 6,0, тэмээг 5,0, ямааг 0,9 гэсэн итгэлцүүрээр тус тус үржүүлж тооцно.

Эзэмшиж, ашиглаж байгаа хот, тосгон, бусад суурин газрын суурь үнэлгээ тогтоосон газрын төлбөрийг инженерийн хангамж, ашиглалтын зориулалт, байршил, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл болон ногоон бүсийг хамгаалах шаардлагыг харгалзан тооцсон итгэлцүүрээр 0,1-1,0 хувийн хязгаарт багтаан өсгөж бууруулж болно.

Итгэлцүүрийг хэрэглэх газрын зааг, хязгаар, итгэлцүүрийн тоон утгыг сум, дүүргийн ИТХ тогтооно.

Газрын төлбөрийг эзэмшил, ашиглалтад олгосон газрынх нь нийт хэмжээгээр тооцдог. Газрын төлбөрийг түүний суурь үнэлгээнээс дээр дурьдсан үзүүлэлтээр дараахь хязгаарт багтаан хувь, хэмжээг тогтоосон байдаг.

- нэг хонин толгойд ногдуулах бэлчээрийн газрын төлбөрийн хязгаар 0.01-0.03%,
- эзэмшиж, ашиглаж байгаа нэг га тариалан, хадлангийн газрын төлбөрийн хязгаар 0.01-0.03%,
- эзэмшиж, ашиглаж байгаа хот, тосгон, бусад суурины нэг га газрын төлбөрийн хязгаар 0,1-1,0%,
- зам, шугам сүлжээний газрын километр тутмын газрын төлбөрийн доод хязгаар 1500 төгрөг, дээд хязгаар 7500 төгрөг,
- Дээр дурьдсан 1-4-өөс бусад газрын төлбөрийн хязгаар 0.01-0.03% байна.

Газрын төлбөрийн хэмжээг өмнөх хязгаарт багтаан газрын үнэлгээ, ашиглах зориулалтыг харгалзан хөдөө аж ахуйн газрын үнэлгээний тойрог, хот, тосгон, бусад суурин газрын үнэлгээний зэрэглэл тус бүрээр Засгийн газар тогтооно.

Газрын төлбөрийн хэмжээг газрын зэрэглэл, байршил, зориулалтаас нь хамааруулж өсгөн, бууруулж хэрэглэдэг. Тухайлбал, хөдөө аж ахуйн барилга байгууламжийн дэвсгэр газрын төлбөрийг тухайн нутаг дахь хамгийн ойр орших хот, тосгон, бусад суурины газрын төлбөрийн хэмжээг 2 дахин багасгаж, уурхайн эдэлбэрийн ашиглалт явуулж байгаа хэсгийн газрын төлбөрийг уг газар нь уурхайн эдэлбэрт олгохоос өмнө хөдөө аж ахуйн газрын үнэлгээний тойрог, хот, тосгон, бусад суурины газрын

²⁶ Ашигт малтмалын тухай хууль (2006). 59-р зүйлийн 2 дахь заалт.

²⁷ Газрын төлбөрийн тухай хууль (1997). 5-р зүйл.

үнэлгээний зэрэглэлийн алинд хамаарч байсныг харгалзан 2 дахин өсгөж, ой болон усан сан бүхий газрын төлбөрийг ойр орших хот, тосгон, бусад суурин газрын төлбөрийн хэмжээг 2 дахин өсгөж тооцно.

Тусгай хамгаалалттай газар нутагт зохих хууль тогтоомж, гэрээний дагуу үйл ажиллагаа явуулж байгаа иргэн, ААН, байгууллагын газрын төлбөрийг уг газар нь хөдөө аж ахуйн газрын үнэлгээний тойрог, хот, тосгон, бусад суурин газрын үнэлгээний зэрэглэлийн алинд хамаарч байгааг харгалзан гурав дахин өсгөж тооцно.

Аялал, жуулчлалын зориулалтаар ашиглаж байгаа газрын төлбөрийг тухайн тойргийн хамгийн ойр орших хот, тосгон, бусад суурины газрын төлбөрийн хэмжээтэй адилтгаж тооцно.

Эрх бүхий байгууллагын албан ёсны шийдвэргүйгээр атаршуулсан болон өнжөөсөн газрын төлбөрийг тухайн тойргийн тариалангийн талбайн төлбөрийн хэмжээгээр тооцно.

Сум, дүүргийн төсөвт дараах төлбөр төвлөрдөг²⁸:

- агнуурын нөөц ашигласны төлбөр,
- байгалийн ургамал ашигласны төлбөр,
- ойгоос хэрэглээний мод, түлээ бэлтгэж ашигласны төлбөр,
- түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласны төлбөр,
- ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөр,
- ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн 25 хувь,
- ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн 10 хувь.

Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр нь авах, худалдах гэсэн үйл ажиллагаатай шууд холбоотой байдаг. Энэхүү төлбөр нь Татварын ерөнхий хуульд зааснаар орон нутгийн татвар бөгөөд татварын тогтолцооны бүрэлдэхүүн болдог.

Байгалийн ургамлын ашиглалтыг сайжруулах үүднээс ургамал ашигласны төлбөр авах замаар орон нутгийн төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, ургамлын талаар хийх судалгаа шинжилгээнд зарцуулах хөрөнгийн эх үүсвэрийг бий болгох боломжийг ашиглах үүднээс байгалийн ургамлыг ашигласны төлбөрийг тогтоон төсвийн орлого болгож байна. Манай орны нутаг дэвсгэрт байгаа ургамлууд нь нөөц, тархалт, ахуйд ашиглах боломж, хамгаалах шаардлага зэргээрээ төлбөр тогтоох зайлшгүй нөхцлийг бүрдүүлж байгаа юм.

Төсвийг бүрдүүлэхэд байгалийн баялагийн төрөл болох ой мод чухал нөлөөтэй. Төсвийн орлогыг бүрдүүлэхэд ойгоос хэрэглээний мод түлээ ашигласны төлбөр авах хэлбэрийг хэрэглэдэг. Төлбөр ногдох зүйл нь аливаа зориулалтаар ойгоос бэлтгэж ашигласан бүх хэрэглээний мод, түлээ болно.

Ус, рашаан ашигласны төлбөр нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дэх нөөцийн төлбөрт үлэмж хэсгийг эзэлдэг. Төлбөр нь ногдуулалт, төлөлтийн хувьд нилээд онцлогтой. Одоогийн байдлаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт төлбөрийг:

- Усан цахилгаан станц, усан замын тээвэр, усны түгээмэл тархацтай амьтан, ургамал үржүүлэх, аялал зугаалга, биеийн тамирын зэрэг үйлдвэрлэл үйлчилгээний зориулалтаар ашиглаж байгаа ус;
- Хүн амын унд, ахуйн зориулалтаар ашигласан ус;

Иргэн ААН, байгууллагын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, аж ахуйн зориулалтаар ашигласан усанд ногдуулан хурааж төсвийн орлого болгож байна.

Төлбөр ногдох зүйл нь дараах зориулалтаар ашигласан ус, рашаан, тэдгээрийн орчин байдаг. Үүнд:

- 1) хүн амын унд, ахуйн болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан

²⁸ Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн тухай хууль (2002). 10-р зүйлийн 2 дахь заалт.

ус;

2) эмчилгээ, сувилгаа, халаалт болон үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан рашаан;

3) эрчим хүч үйлдвэрлэх, тээвэр хийх болон усны амьтан, ургамал өсгөн үржүүлэх зэрэг үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ашигласан ус, рашааны орчин багтдаг. Усны нөөцийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн Засгийн газар тогтоодог. Төлбөрүүдийг тооцох үзүүлэлтүүд нь ялгаатай тогтоогддогийг Хүснэгт 3-аас харна уу.

Хүснэгт 3. Төлбөр тооцох үзүүлэлт

Газрын төлбөр	– бэлчээрийн зориулалтаар эзэмшиж, ашиглаж байгаа газрын төлбөрийг уг бэлчээрийн нэгж талбайн суурь үнэлгээний хувиар хонин толгойд шилжүүлсэн малын толгой тутамд – цахилгаан, дулаан, ус хангамж, ариутгах татуурга, зам, тээвэр, холбоо мэдээллийн зориулалтаар хот, тосгон, бусад суурины гадна олгогдсон зам, шугам сүлжээний газрын километр тутмаас – дээр дурдснаар бусад газрын төлбөрийг нэг га газрын суурь үнэлгээний хувиар.
Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр	– биет хэмжээ (тоо толгой), – борлуулалтын орлого, – ан, амьтаны толгой тутмын экологи эдийн засгийн үнэлгээ, – ан олзворын гадаад зах зээлийн тухайн үеийн үнэ буюу эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон жишиг үнэ.
Мод, түлээ ашиглах төлбөр	– ургаа мод огтолж түүний үндсэн хэсгээс бэлтгэсэн хэрэглээний мод, түлээг нягт шоомтрээр, үзүүр, мөчрийг сийрэг шоомтрээр, – ойгоос хожуул, унанги, үзүүр, мөчир, гишүүг цэвэрлэж түлээ бэлтгэхэд сийрэг шоомтрээр, – иргэн заг түүж бэлтгэхэд тонн гэсэн үзүүлэлтээр.
Ус, усан орчин ашигласны төлбөр	– усан цахилгаан станц, усан замын тээвэр, усны амьтан, ургамал өсгөн үржүүлэх, аялал зугаалга, биеийн тамир зэрэг үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар ус, усан орчин ашигласан тохиолдолд тухайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний борлуулалтын орлогын дүн, – хүн амын унд, ахуйн болон иргэн, ААН, байгууллагын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, аж ахуйн зориулалтаар ашигласан усны шоомтрээр.
Рашаан ашигласны төлбөр	– эмчилгээ, сувилгааны зориулалтаар ашигласан бол эмчлэн сувилуулсан хүн-хоногийн тоо, – үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглаж байгаа бол ашигласан рашааны шоомтр, – халаалтын зориулалтаар ашиглаж байгаа бол халааж байгаа зүйлийн эзлэхүүн.

Түгээмэл тархацтай ашигт малтмал ашигласны төлбөрийг орон нутгаас тогтоон мөрдүүлдэг байсныг Ашигт малтмалын тухай хуулиар өөрчилж тухайн уурхайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээнээс тооцон хураах журамд шилжүүлсэн.

3. Бүгд Найрамдах Болгар Улс

3.1. Хууль, эрх зүйн орчин

1989 онд ардчилалын үйл явцын дараа Болгарт төрийн тоталитар дэглэмээс ардчилсан дэглэмрүү шилжиж, 1991 онд шинэ Үндсэн хуулиа батлан парламентын засаглалтай БНУ болжээ²⁹. Үндсэн хуулийнхаа эхний бүлэгт “Бүгд Найрамдах Болгар Улс бол нутгийн өөрөө удирдах байгууллагатай суурилсан нэгдсэн улс байна”³⁰ хэмээн зааж, долдугаар бүлэгтээ Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг тодорхойлсон байна. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын тухай Европын Хартид³¹ (1995) заасны дагуу нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг байгуулах тухай Үндсэн хуулиндаа нэг бүлэг болгон оруулсан байна.

Нутгийн удирдлагын тухай Европын Хартаас...

“Нутгийн өөрөө удирдах ёс гэдэг нь нутаг дэвсгэрийн бие даасан хамтлагаас өөрийн хариуцлага дор төрийн хэргийн үлэмж хэсгийг тухайн нутаг дэвсгэрт оршин суугаа иргэдийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн, хуулийн хүрээнд шийдвэрлэх, удирдлагыг хэрэгжүүлэх эрх, бодит чадвар юм.”

Орон нутгийн засаглалыг зохицуулсан *Орон нутгийн өөрөө удирдах болон орон нутгийн засаг захиргааны тухай хууль* (1991 он), *Орон нутгийн сонгуулийн тухай хууль* (1995), *Орон нутгийн татварын ба хураамжийн тухай хууль* (1997), *Засаг захиргааны тухай хууль* (1998), *Орон нутгийн эд хөрөнгийн тухай хууль* (1996), *Орон нутгийн төсвийн тухай хууль* (1998), *Иргэний хүсэлтийн тухай хууль* (1996), *Засаг захиргааны хуваарилалтын тухай хууль* (1995), *Орон нутгийн хөгжлийн тухай хууль* (1999) зэрэг эрх зүйн баримт бичгүүдийг батлан гарсан байна.

3.2. Орон нутгийн татвар

Болгарын Үндсэн хуулийн долдугаар бүлгийн 141-р зүйлд орон нутгийн засаг захиргаа нь өөрийн төсөвтэй байх ёстой³² бөгөөд орлогын байнгын эх үүсвэрийн эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтооно³³ хэмээн заасан бөгөөд 1997 онд ***Орон нутгийн татвар ба хураамжийн тухай хууль***³⁴ батласан.

Орон нутгийн засаг захиргаа нь бие даан цуглуулсан орон нутгийн татвар, үйлчилгээний хураамж, торгууль, ашгаас олсон орлого, түрээсийн төлбөр болон бусад эх үүсвэрээс гадна төрөөс хуваарилсан төсөв зэрэг эх үүсвэрээс санхүүжигдэнэ.

Орон нутгийн татвар ба хураамжийн тухай хуулиар татваруудыг дараах төрлөөр ангилсан байна:

1. үл хөдлөх хөрөнгийн татвар;
2. өв залгамжлалын татвар;
3. бэлэглэлийн татвар;

²⁹ Constitution of the republic of Bulgaria. Chapter 1, art 1 (1). (1991)

³⁰ Constitution of the republic of Bulgaria. Chapter 1, art 2 (1). (1991)

³¹ Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын тухай Европын тунхаг бичиг (*European Charter of Local Self-Government*) – Европын зөвлөлийн орон нутгийн болон бүс нутгийн конгресс батлан гаргасан энэхүү тунхаг бичиг нь нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын бүтцийн сууль зарчмыг тодорхойлсон олон талт баримт бичиг болно.

³² Constitution of the republic of Bulgaria. Chapter 7, art 141 (1). (1991)

³³ Constitution of the republic of Bulgaria. Chapter 7, art 141 (2). (1991)

³⁴ Law for Local Taxes and fees (1997). Эх сурвалж: <http://portal.nap.bg/?lang=en> – National Revenue Agency

4. авто тээврийн хэрэгслэлийн татвар;
5. үйл ажиллагааны татвар;
6. хуульд заасан орон нутгийн бусад татварууд.

Эдгээрээс чухал татвар нь үл хөдлөх хөрөнгийн болон өв залгамжлалын татварууд аж. Хууль заасан журмын дагуу Орон нутгийн зөвлөл нь дээрхи татваруудын хувь хэмжээг тогтоох тухай *Орон нутгийн татвар ба хураамжийн тухай хууль* болон *Үндсэн хуулиар*³⁵ зааж өгсөн бөгөөд эдгээр татварууд нь бүгд орон нутгийн төсөвт орно.

Татвар төлөгч татвар хураах эхний хугацаа болох 3-р сарын 1-ээс 4-р сарын 30-ны хооронд татвараа бүрэн төлсөн тохиолдолд 5 хувийн хөнгөлөлт буюу урамшуулал үзүүлдэг нь орон нутгийн татварын харилцааны бүхий л субьектэд хамааралтай юм байна.

Захиргааны хариуцлага: Хуульд заасан хугацаанд татварын мэдүүлгээ өгөөгүй, татварын хэмжээг буруулахын тулд, татвараас чөлөөлөхийн тулд худал мэдүүлсэн зэрэг зөрчилтэй хувь хүн 10-400 хүртэл лев, хуулийн этгээд 100-1000 хүртэл левээр торгоно.

3.2.1. Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар

Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар төлөгч нь барилга байгууламж, газар эзэмшигч. Хөрөнгө шинээр эзэмших болсон, эсвэл өв залгамжилж авсан, эзэмшилд нь өөрчлөлт орсон бол харьяа татварын албанд 2 сарын дотор мэдэгдэх ёстой. Анх удаа татвар төлөгч нь 5%-ийн хөнгөлөлт үзүүлнэ. Харин татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүдийг дараах Хүснэгт 4-өөс харна уу.

Үл хөдлөх хөрөнгийн хувь хэмжээг тогтоохдоо түүний байрлал, дэд бүтэц, ашиглалт, онцлох шинж, өндөрийн буюу давхарын хэмжээ, элэгдэл, хамрах хүрээ зэргийг тогтоож коэффициентээр тооцдог бөгөөд тэдгээрийн заримыг нь Хавсралт 5-аас харна уу. Татвар ногдуулах үндсэн хувь хэмжээг Хүснэгт 5-т үзнэ үү.

Хүснэгт 5. Үл хөдлөх хөрөнгөд ногдох үндсэн хувь хэмжээ, 1 м², левээр

Барилга байгууламж	Амины зориулалттай барилга		Амины зориулалттай барилга бус
	Орон сууц	Байшин	
FB	4,40	3,70	4,80
SS	7,50	6,40	8,20
S1	11,00	9,40	12,40
S2	14,00	12,00	15,40

Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар ногдуулах төрөлд хоёр давхар орон сууцнаас эхлээд граж, амбаар, саравч (үүнд: малын болон бусад зориулалттай, эсвэл дээвэртэй, 4 ханатай болон ханагүй) хүртэл хамаарч, 40-100 хувийн татварыг ногдуулсан байна. Барилга байгууламжийг түүний байршил, өндөр буюу давхар, ашиглалт зэргийн коэффициентийг хуулийн хавсралтад тодорхой тусгажээ. (Хавсралт 5.)

Хүснэгт 4. Татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд

Татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд	– Улсын болон орон нутгийн, эсвэл гадаадын засгийн газрын мэдэлд байгаа барилга байгууламж, газар, – 1680 BGN хүртэлх үнэтэй үл хөдлөх хөрөнгө, – хуулийн дагуу бүртгэгдсэн сүмийн барилга,
------------------------------------	---

³⁵ Constitution of the republic of Bulgaria. Chapter 7, art 141 (3). (1991)

	– соёлын төвийн болон сургуулийн барилга, – цэцэрлэгт хүрээлэн, хүүхдийн спортын талбай, – ашгийн бус зорилгоор ашиглаж байгаа соёлын өв болсон барилга, – музей, галерей, номын сан, – олон нийтийн тээврийн хэрэгсэлээр зорчигчдод зориулсан байгууламж, – шинэ барилга барих ажиллагаанд ашиглаж байгаа түр зуурын байгууламж, – хууль, дүрмийн дагуу баригдсан бөгөөд 5 хүртэлх жил ашиглах боломжгүй үл хөдлөх хөрөнгө, – 2005.01.01-ээс өмнө ашиглалтанд орж, <i>Үр ашигтай эрчим хүчний тухай хуулийн</i> дагуу гэрчилгээ³⁶ авсан бол • А зэрэглэлийн гэрчилгээ авсан барилга 7-10 жил, • В зэрэглэлийн гэрчилгээ авсан бол 3-5 жил
Татварын хөнгөлөлт	– хэрэв үл хөдлөх хөрөнгө нь эзэмшигчийн үндсэн байшин бол 50 хувь, – хэрэв үл хөдлөх хөрөнгө нь 50-100 хувийн хөдөлмөрийн чадвараа алдсан эзэмшигчийн үндсэн байшин бол 70 хувь.

3.2.2. Өв залгамжлалын татвар

Хуулийн дагуу тус улсын нутаг дэвсгэр болон хилийн чандад байгаа Болгарын иргэнд хамаарах эд хөрөнгө, эсвэл тус улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэний эд хөрөнгөө хэн нэгэнд өвлүүлэх харилцааг зохицуулахаар тусгасан байна. Өв залгамжлан авсан этгээд болон өв залгамжлалаа өгсөн этгээд аль аль энэ төрлийн татвар төлөгч байхыг хуульд заажээ. Гэхдээ өв залгамжлал хүлээн авагч нь өвлүүлэгчийн амьд байгаа эхнэр, нөхөр болон хүүхдүүд ямар нэгэн хязгааргүйгээр шууд өвлүүлэхийг хуульчилсан байна. Өв нээгдэх үед өвлүүлэх эд хөрөнгийг тогтоож, дараах аргаар үнэлгээ хийгдэнэ:

Хүснэгт 6. Өвлүүлэх эд хөрөнгө, тэдгээрийг үнэлэх арга

Өвлүүлэх эд хөрөнгө	Үнэлгээ хийх арга
1. үл хөдлөх хөрөнгө	– хууль заасан журмын дагуу
2. гадаад валют болон үнэт металл	– Болгарын Үндэсний банкны ханшаар
3. үнэт цаас	– зах зээлийн ханшаар тооцох ба хэрэв үнэлэх боломжгүй бол нэрэлсэн үнээр
4. тээврийн хэрэгсэл	– даатгуулсан үнээр
5. бусад эд хөрөнгө болон эрх	– зах зээлийн ханшаар
6. үйлдвэрийн газар болон компани, хоршооны ногдол хувь	– Зах зээлийн ханшаар тооцох ба хэрэв үнэлэх боломжгүй бол тайлан тооцоогоор

Ийнхүү өвлүүлэх эд хөрөнгийг тогтоон, үнэлэхдээ өвлүүлэгчийн өрийг тогтоох, үнэлэх ажиллагаа мөн явагддаг байна. Үүний зэрэгцээ хуульд заасан зарим дүнг суутгах

³⁶ Шинээр баригдсан барилга байгууламжийн эрчим хүчний үр ашиг нь Болгарын Үр ашигтай эрчим хүчний тухай хуульд заасан шаардлагыг хангасан бол түүнийг гэрчлэх гэрчилгээг авна. Тэдгээрийн нэг төрөл болох А, В ангилалын гэрчилгээг дараах тохиолдолд авна: **А зэрэглэлийн гэрчилгээ**–зарцуулах энергийн хэмжээ нь ECHRБ-2005-ийн шаардлагад нийцүүлсэн, эсвэл түүнээс бага бол, эсвэл зарцуулах энергийн хэмжээ нь 1999 оны нормтой тэнцүү, эсвэл түүнээс бага бол; **В зэрэглэлийн гэрчилгээ** – зарцуулах энергийн хэмжээ нь 1980-1987 оны нормтой тэнцүү, эсвэл түүнээс бага бол.

аж. Тухайлбал, өвлүүлэгчийн оршуулгын 1000 хүртэх левийн тэтгэмж болон бусад тэтгэмж.

Өвлүүлэх эд хөрөнгийн өв залгамжлах этгээдүүдэд өвлүүлэх хувийг Өв залгамжлалын тухай хуулиар, тэдгээр өвд ногдох татварын хэмжээг нь Татвар, даатгалын процессын хуулиар тус тус зохицуулна.

Хоёр хүн нэгэн зэрэг нас барсан, эсвэл дарааллан нас барсан, тэдний нэг нь нөгөөгийнхөө өв залгамжлагч нь бол татвараас чөлөөлнө. Мөн дараах өвлөн авсан эд хөрөнгийг татвараас чөлөөлнө:

1. БНБУ-ын төлөө амиа алдсан, эсвэл ажил үүргээ гүйцэтгэж явахдаа, үйлдвэрийн ослоор, байгалийн гэнэтийн аюулын үед нас барсан этгээдийн эд хөрөнгө,
2. Улсын мэдэлд болон орон нутгийн засаг захиргааны мэдэлд өөрийн хүсэлтээр өвлүүлсэн эд хөрөнгө,
3. Болгарын улаан загалмайн нийгэмлэг, улсад бүртгэлтэй шашны байгууллага, соёлын төв болон бусад ашгийн бус хуулийн этгээдэд өвлүүлсэн эд хөрөнгө,
4. энгийн тавилга,
5. жижиг фермерийн аж ахуйн хэрэгсэл, тоноглол,
6. номын сан болон хөгжлийн зэмсэг,
7. зохиогч нь өв залгамжлагчид, эсвэл бусдад өвлүүлсэн өөрийн урлагийн бүтээл,
8. өвлүүлэгчийн аваагүй тэтгэвэр,
9. гадаад оронд байгаа Болгарын иргэдийн эд хөрөнгө, түүнд ногдох татварыг холбогдох улс нь авсан тохиолдолд.

Өвлүүлэгч нь үл хөдлөх хөрөнгөө нас барахаасаа өмнө 1 жилийн өмнө эзэмшилдээ авсан бол 40 хувийн татвар, 2 жилийн өмнө авсан бол 50 хувийн татвар, 3 жилийн өмнө авсан бол 60 хувийн татвар тус тус ногдоно.

3.2.3. Бэлэглэлийн татвар

Бэлэглэлийн татварт бэлгийн журмаар өвлүүлсэн үл хөдлөх хөрөнгө, тээврийн хэрэгсэл болон түүнийг эзэмших эрх, мөнгөн гуйвуулга зэрэг хамаарна.

Орон нутгийн зөвлөл нь хөрөнгийг хуульд заасан журмын дагуу үнэлнэ. Үүнд: хэрэв ах, эгч болон тэдний хүүхдүүдийн хооронд бэлэг солилцож байгаа бол 0.4-0.8 хувь, тэднээс өөр хүмүүсийн хооронд солилцож байгаа бол 3.3-6.6 хувийн татварыг төлнө.

Татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд

- Дараах субъектуудын эзэмшилд байгаа хөрөнгүүд:
 - улсын болон орон нутгийн,
 - төсвөөс дэмжлэг авдаг боловсрол, соёл болон шинжлэх ухааны байгууллагууд болон хүүхдийн эрүүл мэндийн байгууллагууд,
 - Болгарын Улаан загалмайн нийгэмлэг,
 - хөдөлмөрийн чадваргүй иргэдийн байгууллага болон тэдэнд үйлчилдэг үндэсний байгууллагууд,
 - байгалийн гамшигт өртсөн хүмүүсийг дэмжих сан,
 - түүхийн, соёлын өв уламжлалыг хамгаалах, сэргээн болгох сан,
 - эрүүл мэндийн байгууллага,
- Европын холбооны гишүүн улс, эсвэл Европын эдийн засгийн бүсийн тухай хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан улсын иргэд болон хөдөлмөрийн чадвараа алдсан иргэдийн эмчилгээнд зориулагдсан тусламж,
- хөдөлмөрийн чадвараа 50-100 хувь алдсан этгээд болон ядуу иргэдэд

зориулсан хүмүүнлэгийн тусламж,

- улсын төсвөөс ашгийн бус хуулийн этгээдэд зориулсан хандив,
- энгийн бэлэг,
- хуульд заасан үүргээ хэрэгжүүлэх зорилготойгоор үнэгүй шилжүүлсэн хөрөнгө,
- олон нийтийн соёлын төвд дэмжлэг үзүүлэх хандив,
- хуульд заасны дагуу хувьчлал болон шуудангийн хяналтын хувьчлалаар авсан хөрөнгө,
- арилжааны компани, ашгийн бус үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагын үндсэн хөрөнгөд мөнгөн бус орлого,
- харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр гадаадын орны этгээдийн эзэмших хөрөнгө,
- Урлагийн өв санг хамгаалах тухай хуулийн дагуу дэмжлэг үзүүлэх зорилготой үйл ажиллагаа.

3.2.4. Авто тээврийн татвар

Авто тээврийн хэрэгсэлийн татварыг БНБУ-д бүртгэгдсэн тээврийн хэрэгсэл, усан онгоц, иргэний нисэх хүчний онгоцонд ногдуулах ба эдгээрийн эзэмшигчид нь татвар төлөх үүргийг хүлээнэ.

Орон нутгийн зөвлөл нь хуульд заасан журмын дагуу бүх авто тээврийн төрөл, тэдгээрийн хөдөлгүүрийн хүчин чадал, овор, даац, тэнхлэг, автобусны суудал зэргийг тооцож ногдох татварын хувь, хэмжээг 0.34-300 хүртэл левээр тогтоосон байна. Тухайлбал, хөдөлгүүрт дугуйнд 10-30 лев, 12 тонн ачааны автомашинд 10-30 лев (12-оос дээш тонн ачааны автомашинд ногдох татварын хэмжээг Хавсралт-...-аас үзнэ үү), тусгай зориулалтын автомашинд 50-150 лев, тусгай зориулалтын барилгын автомашин, автокран зэрэгт 50-150 лев, өөрөө явагч бусад хэрэгсэл 25-75 лев, моторт чарга 50-150 лев ногдуулсан байна. Бусад суудлын машинд ногдох татварын хэмжээг Хавсралт 6.1-ээс дэлгэрүүлж үзнэ үү.

Суудлын автомашины хувьд хөдөлгүүрийн хүчин чадлаас гадна ашигласан жилийг коэффициентээр тооцож татварыг тогтооно. Үүнд:

Хүснэгт 7. Суудлын автомашины ашигласан жилийн коэффициент

Ашигласан жил, үйлдвэрлэсэн өдрийг оруулаад	Коэффициент
5 хүртэлхи жил	2,8
5-14 жил	1,5
14-өөс дээш жил	1,0

Суудлын ба ачааны чирэгч зүтгүүрийн даацын зөвшөөрөгдсөн дээд хэмжээ, тэнхлэгийн тоо зэргээс хамаарч татварын хэмжээг тогтоох ба дэлгэрэнгүйг Хавсралт 6-аас үзнэ үү.

Усан онгоцны явах газар, түүний төрөл зэргээс хамаарч ногдох татварын доод хэмжээ 0.10-0.30 лев, дээд хэмжээ нь 20-60 лев байна. Тухайлбал, Хар тэнгис, Дунайн мөрөнд хүрэлгүй зөвхөн дотоодын усан замд явдаг, дарвуулгүй, мотороллергүй усан онгоцны тоон тутамд 1-3 левийн татвар ногдоно.

Нисэх онгоцны төрөл, мотороос хамаарч 12-24 болон 30-60 левийн татвар авна. Тухайлбал, нисдэг тэрэг буюу бидний хэлж заншсан ногоон онгоцны тоон тутамд 20-40

левийн татвар ногдуулдаг байна.

Татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд	– төрийн болон орон нутгийн эзэмшлийн тэрэг, – түргэн тусламж болон галын унтраах тэрэг, – харилцан нөхцөлтэй дипломат болон консулын тэрэг, – Болгарын Улаан загалмайн үйл ажиллагаанд ашиглагдаж байгаа тэрэг, – ажиллах хүчин чадлыг 50-100 хүртэл хувиар багасгасан, 2000 см³ хөдөлгүүрийн эзэлхүүнтэй, 117,64 хүртэл кВт-ын хүчин чадалтай хувь хүний тэрэг.
Татварын хөнгөлөлт	– 74 хүртэл кВт-ын хөдөлгүүрийн хүчин чадалтай, идэвхитэй катализын тоног төхөөрөмжтэй тээврийн хэрэгсэлд 50 хувийн хөнгөлөлт, – “Евро 2”, “Евро 3”, “Евро 4” боллон “Евро 5” стандартад нийцсэн “Эко-хөдөлгүүр”-тэй автобус, ачааны тэрэг, зүтгүүр трактор зэрэгт 50 хувийн хөнгөлөлт, – байнгын үйлчилгээний шугаманд гарч байгаа автобус 10 хувийн хөнгөлөлт.

Тээврийн хэрэгсэлийн татварыг 3-р сарын 31, 9-р сарын 30 хүртэл гэсэн хоёр хуваариар төлөх ёстой. Бүтэн жилийн татвараа хугацаандаа урьдчилан төлбөл 5 хувийн урамшууллыг татвар төлөгчид олгодог байна. Автотээврийн хэрэгсэлийн техникийн жил тутмын үзлэгт хамрагдах нэг гол шаардлага бол тээврийн хэрэгсэлийн татвар төлөх явдал юм.

3.2.5. Үйл ажиллагааны татвар

Үйл ажиллагааны татвар нь 2008 онд шинээр нэмэгдсэн бөгөөд татвар төлөх субъект нь 50,000 левээс хэтрэхгүй эргэлтийн хөрөнгөтэй, Нэмэгдсэн өртөгийн албан татварын тухай хуулийн дагуу бүртгүүлээгүй зэрэг этгээдүүд байна.

Хэрэв тухайн этгээд дараагийн 12 сард үйл ажиллагаагаа зогсоосон, эсвэл шинэ үйлдвэр, үйл ажиллагаа эрхлэх болсон, энэ хугацаанд эргэлт нь 50 000 левээс илүү гарвал энэ төрлийн татварыг төлөхгүй.

Орон нутгийн зөвлөл патентын татвар ногдох үйл ажиллагааг дараах байдлуудыг харгалзан тодорхойлж, түүнд ногдох татварын хувь хэмжээг тогтооно.

- үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа этгээдийн оршин суугаа газар, бүс,
- хэрэв тухайн газар, бүс нь үндэсний болон бүсийн шинжтэй цаг уурын нөхцөл байдал,
- оршин суугаа газар, бүсийн хэмжээ, түүнд оршин суугаа хүн амын тоо,
- тухайн газар, бүсийн эдийн засгийн ач холбогдол,
- улирлын, эсвэл байнгын шинжтэй үйл ажиллагаа,
- тухайн газрын эдийн засгийн байдал.

Татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд	– ажлын чадвараа 50 болон түүнээс дээш хувь алдсан нэг этгээд нь хэн нэгийг хөлсөлж ажилуулаагүй, үйл ажиллагаагаа өөрөө эрхэлж байгаа нөхцөлд 50 хувийн хөнгөлөлт, – 1-36-т заасан үйл ажиллагааг дангаараа эрхэлж байгаа этгээд 50 хувийн хөнгөлөлт (үйл ажиллагааны жагсаалтыг Хавсгалт 7-оос үзнэ үү), – гар урлал болон үсчин, гоо сайханч, маникюр, педикурын сургалт явуулж байгаа этгээд 50 хувийн хөнгөлөлт,
-------------------------------------	---

Татвар төлөгч 1-р сарын 31-нд багтааж татвараа мэдүүлэх бөгөөд хэрэв үүнээс хойш үйл ажиллагаагаа эхэлсэн бол эхлэхээс өмнө холбогдох газар мэдүүлэх ёстой. Хэрэв татвар төлөгч нь 1-р сарын 1-31-ний хооронд татвараа мэдүүлэхээс гадна бүрэн төлж барагдуулсан бол 5 хувийн урамшуулалтай байна. Гэхдээ татвар төлөх хугацаа нь 1-р сарын 31-ыг хүртэл, 4-р сарын 30-ыг хүртэл, 7-р сарын 31-ыг хүртэл, 10-р сарын 31-ыг хүртэл гэсэн 4 үе шаттай байдаг.

3.3. Орон нутгийн хураамж

Орон нутгийн засаг захиргаа дараах хурамжийг цуглуулахаар хуульд заажээ:

1. гэр ахуйн хогны,
2. худалдааны газар, зах, яармаг худалдаа, гудамж, талбайн ашиглалтын,
3. хүүхдийн өрөө, хүүхдийн хоол бэлтгэх гал тогооны өрөө, хүүхдийн цэцэрлэгүүд, олон нийтийн үйлчилгээний мэргэшсэн байгууллагууд, их сургуулийн газар нутаг, оюуны байр болон орон нутгийн бусад олон нийтийн үйлчилгээний,
4. техник үйлчилгээний,
5. захиргааны үйлчилгээний,
6. оршуулгын газар эзэмшсний,
7. аялал жуулчлалын,
8. нохойны,
9. хуулиар тогтоосон орон нутгийн бусад хураамж.

Орон нутгийн зөвлөл нь орон нутгийн захиргаанаас үзүүлж байгаа дээр дурьдсанаас бусад бүх үйлчилгээнд хураамжийн хэмжээг тогтоох ба орон нутгийн захиргаа дээр дурьдсан болон бусад хураамжийг цуглуулж орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлнэ.

Хуульд иргэд нэг жилийн турш, эсвэл хэсэг хугацаагаар үйлчлүүлэхгүй байгаа орон нутгийн үйлчилгээг хураамжгүй болгохоор зохицуулсан байна. Мөн Орон нутгийн зөвлөл нь тодорхой бүлэг иргэдийг төлбөрөөс бүрэн болон хэсэгчлэн хөнгөлөлт үзүүлэх эрхтэй.

Хотын дарга нь иргэний 30,000 хүртэл левийн өр төлбөрийн барагдуулах хугацааг хойшлуулах зөвшөөрөл олгох эрхтэй. Ингэхдээ зөвшөөрөл олгосон өдрөөс хойш 1 жилийн дотор өр төлбөрийг барагдуулах ёстой. Харин орон нутгийн зөвлөл нь 30,000-ээс дээш левийн өр төлбөрийг 1-ээс дээш жилийн хугацаанд барагдуулах тухай зөвшөөрөл гаргах эрхтэй.

Хураамжийн хэмжээг тогтоохдоо тухайн үйлчилгээнд зайлшгүй шаардлагатай материал-техникийн болон захиргааны зардлыг тооцох ёстой. Зарим хураамжийг дэлгэрүүлэн авч үзье:

Худалдааны газар, зах, яармаг худалдаа, гудамж, талбайн хураамжийн хувьд

Хувь хүн болон хуулийн этгээд орон нутгийн эзэмшилд байгаа эдгээр талбай ямар дүүрэгт байгаагаас хамаарч ашигласны төлбөрийг төлнө. .

Хүүхдийн өрөө, хүүхдийн хоол бэлтгэх гал тогооны өрөө, хүүхдийн цэцэрлэгүүд, олон нийтийн үйлчилгээний мэргэшсэн байгууллагууд, их сургуулийн газар нутаг, оюуны байр болон орон нутгийн бусад олон нийтийн үйлчилгээний хураамжийн хувьд

Хураамжийг сар бүр төлөх ёстой, тухайлбал, хүүхдийн өрөө болон хүүхдийн цэцэрлэгийг үйлчилгээний хураамжийг сар бүр хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч төлөх

үүрэгтэй. Олон нийтийн үйлчилгээний мэргэшсэн байгуулгын хураамжийг өдөр тутмын хоол унд, хувцас, ор дэрний хэрэгсэл, угаалгын болон ариун цэврийн хэрэгсэл, хоол хүнс тараах тээврийн зардал, цахилгаан болон халаалтын зардал зэргийг тооцож тогтооно.

Техник үйлчилгээний хураамжийн хувьд

Архитектурын байгууламж, барилга барих зөвшөөрөл, кадастр гэх мэт нутгийн захиргааны байгууллагаас үзүүлж буй техник үйлчилгээний төлбөрийг хүсэлт гаргасан хувь хүн, хуулийн этгээд төлнө. Улсын болон орон нутгийн байгууллага, Болгарын Улаан загалмайн нийгэмлэг зэрэг байгууллагууд уг хураамжийг төлөхгүй.

Техник үйлчилгээг үзүүлэх тодорхой хугацааг олон нутгийн зөвлөл тогтоох ба 1 сараас илүүгүй хугацааг тогтооно.

Захиргааны үйлчилгээний хураамжийн хувьд

Гэрлэлт, төрсөний, нас барсныг гэрчилсэн хоёр дахь удаагийн гэрчилгээ, тэдгээрийн албан ёсны хуулбар, мөн түүнчлэн өв залгамжлал, хувь хүний нэр тодорхойлсон, гэр бүлийн байдлын, гэр бүлийн харилцааны, оршин суугаа хаяг зэргийг гэрчилсэн гэрчилгээ, тодорхойлолт, гадаадын иргэний БНБУ-д айлчлах урилга, гадаадын эрх бүхий байгууллагад зориулсан иргэний бичиг баримтын баталгаажуулалт, баримт бичгийн хуулбар болон иргэдийн хүссэн бусад баримт бичгийн гэрчилгээ зэрэгт хураамж төлнө.

Төлбөр төлөхгүй үйлчилгээ

- төрснийг бүртгэх болон төрсний гэрчилгээний эх хувь,
- гэрлэснийг бүртгэх болон гэрлэлтийн гэрчилгээний эх хувь,
- нас барсныг бүртгэх болон нас барсны гэрчилгээ, гэрчилгээний хуулбар,
- иргэний нийгмийн байдлын тухай баримт бичигт тэмдэглэл, нэмэлт, өөрчлөлт хийх,
- асран хамгаалагчийг тогтоох болон томилох,
- хүн амын бүртгэлийг хадгалах,
- тэтгэвэрийн, өв залгамжлалын гэрчилгээ.

Оршуулгын газар эзэмшсний хураамжийн хувьд

Оршуулгын газрыг 8-аас илүү жил ашиглаж байгаа бол 15 жил хүртэл, үүрд, гэр бүлийн оршуулганд зориулж ашиглаж байгаа бол орон нутгийн хураамжийг төлөх үүрэгтэй. Хураамжийг оршуулгын газрыг удирдаж байгаа орон нутгийн холбогдох байгууллага хураана.

Аялал жуулчлалын хураамжийн хувьд

Аялал жуулчлалын тухай хуулийн дагуу орон байр, сууц, жуулчны бааз ашигласан хураамжийг хүн бүр төлөх ба нутгийн удирдлагын байгууллага нь аялал жуулчлалыг дэмжих орон нутгийн жил бүрийн хөтөлбөрт зарцуулдаг байна:

1. орон нутгийн нутаг дэвсгэр дээр жуулчдад үйлчлэх барилга байгууламж, дэд бүтэц (үүнд: амралтын газрыг нисэх онгоцны болон төмөр замын буудал, тээврийн товчоотой холбосон орон нутгийн чанартай авто замыг хамруулахын зэрэгцээ соёлын үнэт зүйлсийг ч мөн багтаана),
2. жуулчдад зориулсан мэдээллийн төв болон мэдээллээр үйлчлэх байгууллагуудыг байгуулах,
3. ногоон байгууламжийг бий болгох, хамгаалах, хөгжүүлэх,
4. эрүүл ахуй болон ариун цэврийн үйлчилгээ,

5. аялал жуулчлалын сүлжээг орон нутгийн нутаг дэвсгэр дээр болон гадаадад суртацилах.

4. БҮГД НАЙРАМДАХ ПОЛЬШ УЛС

4.1. Хууль, эрх зүйн орчин

Одоогийн орон нутгийн засаглалын бүтэц нь хоёр үе шат бүхий төвлөрлийг сааруулах шинэчлэлийн үр дүнд бий болсон байна. Коммунизмын үед хуваасан 49 засаг захиргааны жижиг нэгжүүдийг 16 муж (*województwo*), 308 дүүрэг (*powiat*) болон 66 хотын захиргаанд хуваах шийдвэрийг гаргахад Польшийн Засгийн газарт найман жил шаардагдсан байна. Шинэчлэлийн үр дүнд засаг захиргааны нэгж нь босоо тогтолцоотой 3 түвшиний нутгийн өөрөө удирдах байгууллагад хуваагджээ.

Тус улсын орон нутгийн засаглалын тухай “өөрөө удирдах нутаг дэвсгэрийн нэгжүүд нь хуульд заасан журмын дагуу өөрсдийн татвар ба төлбөртэй байх”³⁷ гэж Үндсэн хуульд (1997) заасныг үндэс болгон орон нутгийн харилцааг зохицуулдаг хэд хэдэн эх сурвалжууд байдаг.

Засаг захиргааны нэгжийн удирдлагын байгууллага тус бүр өөрсдийн бие даасан хуулиар зохицуулагддаг байна: Мужийн удирдлагын байгууллагын тухай хууль (1998), Дүүргийн удирдлагын байгууллагын тухай хууль (1998), Хотын захиргааны байгууллагын тухай хууль (1990).

Орон нутгийн татварын харилцааг Улсын санхүүгийн тухай хууль (1998), Нутаг дэвсгэрийн өөрөө удирдах байгууллагын орлогын тухай хууль (2003), Орон нутгийн татвар ба төлбөрийн тухай хууль (1991), Газар тариалангийн татварын тухай хууль (1984) зэрэг эх сурвалжуудаар зохицуулж байна.

4.2. Орон нутгийн татвар

Орон нутгийн татвар ба төлбөрийн тухай хуулиар (1999) дараах төрлийн татварууд нь орон нутгийн төсөвт ордог байна:

1. газар тариалангийн татвар,
2. үл хөдлөх хөрөнгийн татвар,
3. авто тээврийн хэрэгслэлийн татвар,
4. ойн татвар,
5. нохойны татвар,
6. өв залгамжлал болон бэлэглэлийн татвар.

Орон нутгийн татварын дээд хувь хэмжээг тус улсын Парламент тогтоож, харин нутгийн удирдлагын байгууллага эрх мэдлийнхээ хүрээнд тогтоосон хязгаарт багтаан татварын хувь хэмжээг өөрчлөх эрхтэй.

4.2.2. Газар тариалангийн татвар

Газар тариалангийн татварыг Газар тариалангийн татварын тухай хуулиар (1984) зохицуулдаг бөгөөд орон нутгийн төсвийн чухал орлогын нэг юм. Уг татварын хувь хэмжээний дээд хязгаарыг хууль тогтоох дээд байгууллагаас тогтоож, харин орон нутгийн түвшинд тогтоосон татварын хувь хэмжээг бууруулах эрхтэй.

Газар тариалангийн татвар төлөгч нь газар тариалангийн зориулалтаар ашигладаг, эсвэл хөдөө аж ахуйн зориулалтаар ашигладаг усан сантай барилга зэрэг нь 1 га газраас том талбайтай фермийн аж ахуй эзэмшигч, ашиглагч байна. Уг талбай дээр

³⁷ Poland Constitution. Adopted by National Assembly on: 2 April 1997. Article 168.

тариалалт хийгдэж байгаа эсэхээс үл хамааран гектар тутамд татвар төлнө. Гэхдээ татварын суурь нь тухайн газрын гадаргуу болон хэрэглэх боломжтой зэргийг харгалзан үзнэ. Нэг жинэлсэн дундажийн татварыг хувь хэмжээг ногдуулахдаа тухайн жилийн эхний гурван улирлын 250 кг хөх тарианы ханшаар тооцно.

Татварын хөнгөлөлт	– фермерийн эзэн нь аж ахуйдаа шинэчлэл хийх зорилгоор хөрөнгө оруулалт хийсэн бол хөрөнгө оруулсан дүнгийн 25 хүртэлхи хувь, – фермер нь уулархаг нутагт оршдог, далайн төвшинөөс 350 метрийн өндөрт байрладаг бол 30 хувь,
Татвараас чөлөөлөх хэлбэр	– фермерийн газар нь хамгийн муу суу хөрстэй бол, – фермерийн газрыг 3 жилээс хэтрэхгүй жил ашигласан бол, – фермер эзэмшигч аж ахуйгаа өргөжүүлэхээр, эсвэл шинээр талбай авсан бол.

4.2.1. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн татвар

Нутгийн захиргааны байгууллагын хувьд эд хөрөнгийн татвар нь хамгийн чухал орлогын эх үүсвэр. Хөрөнгө эзэмшиж байгаа хувь, хуулийн этгээдүүд татвар төлөгч байна. Татвар төлөх объектын жагсаалтад барилга байшин, эсвэл тэдний хэсэг, архитектурын байгууламж, тариалан болон ойн татварт хамаардаггүй газар, тариалангийн болон ойн үржүүлгийн аж ахуйгаас бусад ашгийн зорилготой ашиглаж байгаа нуур, нөөц ус, тариалан болон ойн хэсэг зэрэг орно.

Хүснэгт 8. Үл хөдлөх хөрөнгийн хамгийн өндөр татварын хувь хэмжээ,

	2001 он	2003 он
Амины байшин	0.46 PLN/м ²	0.51 PLN/ м ²
Арилжааны зориулалтаар ашиглаж буй барилга	15.86 PLN/м ²	17.31 PLN/ м ²
Арилжааны зориулалтаар ашиглаж буй хэсэг газар	0.56 PLN/м ²	0.62 PLN/ м ²
Архитектурын байгууламж	нийт үнийн 2%	

Татварын албанаас татвар төлөгч хувь хүнд татвар төлөх талаархи мэдээллийг заавал явуулах ёстой бөгөөд хэрэв хувь хүн мэдээллийг хүлээн аваагүй бол татвар төлөх үүрэг үүсэхгүй онцлогтой. Харин хуулийн этгээд татвар төлөгчийн хувьд ийм ажиллагаагүйгээр татвараа төлөх үүрэгтэй.

Татвараас чөлөөлөх хэлбэрүүд	– нутгийн захиргааны байгууллагын хөрөнгө, – элчин сайдын яамны эзэмшилд байгаа хөрөнгө, – түүхт дурсгалын шинжтэй хөрөнгө, – дунд болон дээд сургууль, спорт талбай.
-------------------------------------	--

4.2.3. Авто тээврийн татвар

Өмнө нь бүх авто тээврийн хэрэгслээс татвар авдаг байсан учир 1998 он хүртэл орон нутагт авто тээврийн татварын ач холбогдол маш их байсан. 1998 оноос уг татварын суурь цөөрч, зөвхөн 2-оос их тонн даацтай ачааны машин, трактор, автобус болон 5-аас их тонн даацтай чиргүүл зэргээс татвар авах болсон. Уг татварын субъект нь дээрхи авто тээврийн хэрэгслийг эзэмшигч хувь хүн, хуулийн этгээд байна.

Татварын хувь хэмжээ нь тракторын хувьд хөдөлгүүрийн багтаамж, автобусны хувьд суудлын тоо, ачааны тэрэг, чиргүүлийн хувьд даацын хэмжээ зэргээс хамаарч янз бүр байна.

4.2.4. Орон нутгийн бусад татвар

Дээр дурьдсан гурван татвар нь орон нутгийн төсөвт хамгийн их ач холбогдолтой. Харин үйл ажиллагааны татвар, өв залгамжлал болон бэлэглэлийн татвар, жижиг бизнесийн татвар зэрэг бусад орон нутгийн татвар нь ач холбогдолын хувьд бага юм. Эдгээр орон нутгийн татварын хувь хэмжээг нь төв засгийн газар тогтоох бөгөөд нутгийн удирдлагын хэмжээнд ямар нэгэн өөрчлөлт оруулах эрхгүй.

Жижиг үйлдвэр, таксины жолооч, үсчин зэрэг хувь хүн, хуулийн этгээд нь жижиг бизнесийн татар төлөгч, харин үйл ажиллагааны татварыг үл хөдлөх хөрөнгө болон авто тээврийн хэрэгсэл зэргийг зарж борлуулсны орлогод татвар ногдуулдагаараа энэ хоёр татвар ялгаатай.

Ойн татварын үндсэн зарчим нь газар тариалангийн татвартай төстэй, харин татварын хувь хэмжээ нь м3 ойн талбайг зах зээлийн үнээр тооцдог байна.

5. БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС

5.1. Хууль, эрх зүйн орчин

БНСУ-ын Үндсэн хуульд орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны үндсэн зарчмыг тусган заасны дагуу орон нутгийн удирдлагад өөрийн нутаг дэвсгэрт орон нутгийн татвар ногдуулах, хураах эрхийг олгосон байна. **Орон нутгийн татварын тухай хууль**, Орон нутгийн татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх талаар Ерөнхийлөгчийн зарлиг болон Сангийн сайдын шийдвэр зэрэг нь татварын эрх зүйн эх сурвалж болж байна.³⁸

5.2. Орон нутгийн татвар

Солонгосын орон нутгийн татварын тогтолцоо нь муж, хот болон дүүрэгт хамаарах ялгамжтайгаар 16 татвараас бүрдэнэ.

Хүснэгт 9. Орон нутгийн албан татваруудын төрөл

	Мужийн татвар	Хот, дүүргийн татвар
Ердийн татвар	1. үл хөдлөх хөрөнгө болон эрх эзэмшсний татвар, 2. бүртгэлийн татвар, 3. амралтын татвар, 4. лицензийн татвар.	1. оршин суугчийн татвар; 2. үл хөдлөх хөрөнгийн татвар; 3. автомашины татвар; 4. газар тариалангийн орлогын татвар; 5. махны татвар; 6. тамхины татвар; 7. моторын түлшний татвар;
Тогтоосон татвар	5. олон нийтэд зориулсан үйлчилгээний татвар; 6. орон нутгийн хөгжлийн татвар; 7. орон нутгийн боловсролын	8. орон нутгийн төлөвлөлтийн татвар; 9. бизнесийн байрлалын татвар;

³⁸ Korean Taxation. **Эх сурвалж:** <http://www.nts.go.kr/eng/> – National Tax Service

татвар.

5.2.1. Хөрөнгө болон эрх эзэмшсэний татвар

Үл хөдлөх хөрөнгө болон эрх эзэмшсэний татвар төлөгч нь үл хөдлөх хөрөнгө, автомашин, хүнд тоног төхөөрөмж, мод, усан онгоц, нисэх онгоц, мөн гольфийн гишүүнчлэл, хамтран эзэмшигч, эрүүл мэндийн клубын гишүүнчлэл зэргийг худалдан авсан эсвэл өв залгамжлалаар эзэмшигч болсон этгээд байна.

Үл хөдлөх хөрөнгө болон эрхийг эзэмшилдээ авсан үеийн нэрлэгдсэн үнээр үнэлгээг тогтоох ба 1) үл хөдлөх хөрөнгийн үнийн 2%; 2) зуслангийн харш, өндөр зэрэглэлийн байшин, гольфийн сургалтын эрх, тансаг зэрэглэлийн зугаа цэнгээний газар, тансаг зэрэглэлийн усан онгоц 500%; 3) Сөүлийн хотод хүн амын өсөлт нь хязгаарлагдсан тусгай нэрлэгдсэн газар байрлаж байгаа бол 300%-ийн татвар төлнө.

Татвараас чөлөөлөх хэлбэр

- улсын, орон нутгийн удирдлага, эсвэл гадаадын засгийн газрын эзэмшилд байгаа бол,
- ашгийн бус байгууллага шашны, эсвэл боловсролын үйлчилгээг тохижуулах зорилготой бол,
- газрыг албадан хураасан, эсвэл байгалийн гамшигийн дараа засгийн газраас нөхөн олговороор эзэмшсэн бол,
- үйлдвэрийн газрыг орон нутаг руу шилжүүлэн нүүлгэж байгаа бол,
- хувийн хэрэгцээнд эзэмшиж байгаа суудлын автомашин,
- гэр бүл салалтын дараа эд хөрөнгө хуваасны үр дүнд бий болсон хөрөнгө.

5.2.2. Бүртгэлийн татвар

Бүртгэлийн татвар төлөгч нь эзэмшсэн, бүтээсэн, шилжүүлсэн, өөрчилсөн, эсвэл хөрөнгийн эрхийн алдаа болон хуульд заасан бусад төрлүүдийг бүртгүүлэх үүрэг үүссэн этгээдүүд байна. Улсын болон орон нутгийн засгийн газрын бүртгэл, Солонгост байрлаж байгаа гадаад улсын засгийн газрын бүртгэл, шашин болон боловсролын байгууллагыг тохижуулах үйл ажиллагаа явуулдаг ашгийн бус байгууллагын аливаа бүртгэлийг татвараас чөлөөлнө.

Хуулийн онцлог зохицуулалт бол байгууллага орон нутаг руу нүүх нь тусгай нөхцөлтөйд орж байгаа тул бүртгэлийн хураамжаас чөлөөлнө. Харин эсрэгээрээ буюу хөдөөнөөс гол хотууд руу нүүх байгууллагын бүртгэлийн татвар гурав дахин нэмэгдэх аж.

5.2.3. Бусад татвар

Татварын төрөл	Объект / Суъект	Татвар тооцох үзүүлэлт / хувь хэмжээ
Амралтын татвар	1. морины уралдааныг зохион байгуулах болон уралдааны тасалбар борлуулдаг Солонгосын морины холбоо, 2. унадаг дугуйн болон завьны уралдаан зохион байгуулдаг Үндэсний спортод дэмжлэг үзүүлэх байгууллага болон орон	Амралтын татварт борлуулсан тасалбараас олсон орлогоос 10 хувийг төлнө.

	нутгийн бие даасан байгууллагууд, 3. Уламжлалт бухын тулааны тухай хуульд заасан бухын тулааны зохион байгуулагчид.	
Лицензийн татвар	Бүх төрлийн лиценз авсан этгээд.	Зөвшөөрөл авсан лицензийн тоогоор.
Олон нийтэд зориулсан үйлчилгээний татвар	Галын үйлчилгээ, хаг хаягдлын систем, муу усны систем, эсвэл үүнтэй төстэй үйл ажиллагаа явуулж орлого олдог этгээд.	1. Галын үйлчилгээнээс олсон орлого: 6 сая хүртэл вон – 0.05 %, 13 сая хүртэл вон – 0.06 %, 26 сая хүртэл вон – 0.07 %, 39 сая хүртэл вон – 0.09 %, 64 сая хүртэл вон – 0.11 %, 64 саяас их вон – 0.13 %. 2. Нефть хадгалалт, шатахуун түгээх станц, нефть цэвэршүүлэх үйлдвэр, их дэлгүүр, зочид буудал зэргээс олсон орлого нь стандарт үзүүлэлттэй бол 0.023%, харин стандарт үзүүлэлт 200% хүрсэн бол галын үйлчилгээний олсон орлогын хувьтай адил байна.
Орон нутгийн хөгжлийн татвар	1. Байгалийн эх үүсвэрээс авч байгаа бол, 2. Боомтоор тээвэрлэн оруулж ирж байгаа, гаргаж байгаа бол	1. Цахилгаан үйлдвэрлэх зориулалттай 10м^3 ус тутамд 2 вон, 2. Газар доогуур 1м^3 ус тутамд 20-200 вон, 3. Контейнерт байгаа ус 1 TEU тутамд 15,000 вон, 4. Цөмийн хүчний генератор: 1 kwh – 0.5 вон.
Үл хөдлөх хөрөнгийн татвар	Газар, барилга, байшин, хөлөг онгоцны эзэмшигч.	– улсын, орон нутгийн засгийн газрын болон гадаадын засгийн газрын эзэмшилд байгаа бол, – ашгийн бус байгууллага шашны, эсвэл боловсролын үйлчилгээг тохижуулах зорилготой бол, – хөрөнгийн өртөг нь 2 000 саяас бага бол.
Махны татвар	Нядалгааны бод мал, гахай.	Зах зээлийн ханшаар
Тамхины татвар	1. Тамхны онцгой эрхийн тухай хуулийн дагуу бэлэн тамхи худалдаалагч,	

	2. Тамхи импортологч.	
Моторын түлшний татвар	Авто тээвэр, эрчим хүч, хүрээлэн байгаа орчны татвар төлөгчид хамаарна.	Бензин, дизел түлшний болон бусад ижил төстэй тосонд 26.5%.
Орон нутгийн төлөвлөлтийн татвар	Тухайн орон нутагтаа газар, эсвэл байшин эзэмшигч.	Стандарт хувь хэмжээ нь тухайн газар, байшингийн өртөгийн 0.15%. Гэхдээ орон нутгийн захирагч нөхцөл байдлаас хамаарч татварын хувь хэмжээг 0.23%-ийн хязгаарт багтаан өөрчлөх эрхтэй.
Бизнесийн байрлалын татвар	1. Үйл ажиллагааныхаа тухай жил бүрийн 7-р сарын 1-нд бүртгүүлдэг худалдаачин, 2. Ажилчдыг хөлсөлж ажиллуулдаг худалдаачин.	1. Хөрөнгийн 1 м2 тутамд 250 вон, 2. Ажилтан бүрт 0.5%.

Хавсралт 1.

Болгарын засаг захиргааны нэгж

№	Мужийн нэр	Нутаг дэвсгэр (км ²)	Хүн ам (2005 оны байдлаар)	Хүн амын нягтшил (1 км ²)	Хотын захиргаа
1.	Blagoevgrad	6,478	334,907	51.70	14
2.	Burgas	7,618	418,925	55.00	13
3.	Dobrich	4,700	206,893	44.02	8
4.	Gabrovo	2,053	135,780	66.96	4
5.	Haskovo	4,033	268,335	66.53	11
6.	Kardzhali	4,032	159,878	39.65	6
7.	Kyustendil	3,027	154,468	51.03	9
8.	Lovech	4,134	159,214	38.99	8
9.	Montana	3,595	166,775	47.35	11
10.	Pazardzhik	4,393	300,092	68.31	11
11.	Pernik	2,377	142,251	59.84	6
12.	Pleven	4,216	305,025	73.64	11
13.	Plovdiv	5,973	707,570	118	18
14.	Razgrad	2,648	140,743	53.15	7
15.	Ruse	2,616	256,835	99.07	8
16.	Shumen	3,365	199,577	59.31	10
17.	Silistra	2,862	135,701	47.41	7
18.	Sliven	3,646	211,005	47.41	4
19.	Smolyan	3,532	133,015	37.66	10
20.	Sofia (city)	1,349	1,231,622	913	24
21.	Sofia (province)	7,277	262,032	36.01	22
22.	Stara Zagora	4,959	362,090	73.02	11
23.	Targovishte	2,735	136,806	50.02	5
24.	Varna	3,819	457,922	120	12

25.	Veliko Tarnovo	4,684	283,599	60.99	10
26.	Vidin	3,071	117,809	39.11	11
27.	Vratsa	4,098	209,124	51.89	10
28.	Yambol	4,209	147,906	35.14	5

Хавсралт 2.

Польшийн засаг захиргааны нэгж

№	Муж	Нутаг дэвсгэр (км ²)	Хүн ам (2005 оны байдлаар)	Хүн амын нягтшил (1 км ²)
1.	Mazowieckie	35 558,18	5 188 488	145,9
2.	Dolnośląskie	19 946,77	2 878 410	144,3
3.	Kujawsko-Pomorskie	17 971,68	2 066 136	115,0
4.	Lubelskie	25 122,49	2 166 213	86,2
5.	Lubuskie	13 987,88	1 008 481	72,1
6.	Łódzkie	18 218,96	2 555 898	140,3
7.	Małopolskie	15 182,87	3 279 036	216,0
8.	Opolskie	9 411,67	1 037 088	110,2
9.	Podkarpackie	17 845,66	2 097 338	117,5
10.	Podlaskie	20 187,01	1 192 660	59,1
11.	Pomorskie	18 310,36	2 210 920	120,7
12.	Świętokrzyskie	11 710,20	1 275 550	108,9
13.	Śląskie	12 333,51	4 650 300	377,4
14.	Wielkopolskie	29 826,51	3 386 882	113,6
15.	Warmińsko-Mazurskie	24 173,17	1 426 155	59,0
16.	Zachodniopomorskie	22 892,48	1 692 271	73,9
	Rzeczpospolita Polska	312 685	38 636 157	123

Хавсралт 3.

Солонгосын засаг захиргааны нэгж

	Нийслэл	Төрөл	Муж	Хүн ам 2000 оны байдлаар	Нутаг дэвсгэр (км ²)	Хүн амын нягтшил (1 км ²)
1	Seoul	Special City	Sudogwon	10,421,782	605.25	17,219
2	Busan	Metropolitan City	Yeongnam	3,635,389	763.46	4,762
3	Incheon	Metropolitan City	Sudogwon	2,628,000	964.53	2,724.6
4	Daegu	Metropolitan City	Yeongnam	2,512,604	884.15	2,842
5	Gwangju	Metropolitan City	Honam	1,415,953	501.36	2,824
6	Daejeon	Metropolitan City	Hoseo	1,442,857	539.84	2,673
7	Ulsan	Metropolitan City	Yeongnam	1,087,958	1,056.4	1,030

8	Gyeonggi	Province	Sudogwon	10,415,399	10,131	1,028
9	Gangwon	Province	Gwandong	1,592,000	16,894	94
10	Chungcheongbuk	Province	Hoseo	1,462,621	7,436	197
11	Chungcheongnam	Province	Hoseo	1,840,410 ^b	8,352 ^b	220 ^b
12	Jeollabuk	Province	Honam	1,890,669	8,043	235
13	Jeollanam	Province	Honam	1,994,287	11,858	168
14	Gyeongsangbuk	Province	Yeongnam	2,775,890 ^b	19,440 ^b	143 ^b
15	Gyeongsangnam	Province	Yeongnam	2,970,929	11,859	251
16	Jeju	Special Self-governing Province	Jejudo	560,000	1,845.55	303

Хавсралт 4.

Хүснэгт 4-1. Үйлдвэр болон фермерийн барилгаас бусад бүх байгууламжийг байрлалын коэффициент

Category	Zone					Within constr. boundaries	Out of constr. boundaries	Villa zone	
	I	II	III	IV	V			I cat.	II cat.
Sofia	93,6	74,9	63,2	42,1	28,1	25,7	23,4	65,5	37,4
Varna	88,9	70,2	56,2	42,1	28,1	25,7	23,4	60,8	32,8
Burgas	67,9	58,5	51,5	35,1	23,4	21,1	18,7	51,5	23,4
Stara Zagora	63,2	53,8	44,5	33,9	23,4	21,1	18,7	44,5	23,4
Plovdiv	58,5	49,1	37,4	32,8	23,4	21,1	18,7	37,4	23,4
I, 1 group	49,1	37,4	30,4	23,4	21,1	18,7	16,4	28,1	21,1
I, 2 group	31,5	22,5	15,8	11,3	0,0	9,0	6,8	13,5	11,3
II category	21,6	13,0	10,8	8,6	0,0	6,5	5,4	8,6	6,5
III category	11,9	8,6	6,5	0,0	0,0	5,4	4,3	6,5	5,4
IV, V	6,5	4,3	0,0	0,0	0,0	4,3	3,2	5,4	4,3
VI, VII, VIII	3,2	0,0	0,0	0,0	0,0	2,4	2,2	2,8	2,6

Хүснэгт 4-2.

Арилжааны байгууллагын байгууламжийг байрлалын коэффициент

Арилжааны байгууллагад дэлгүүр, эмийн сан, павильон, мухлаг, бөөний борлуулалтын агуулах, шатахуун түгээх станц, диско клуб, ресторан, зуушны газар, бар, уушийн газар, кафе, зочид буудал, буурчийн газар, мөрийтэй тоглоомын газар орно.

Category	Location			
	favourable		unfavourable	
	production	farm	production	farm
Sofia	23,4	16,4	17,3	10,8
Varna	22,2	15,7	16,4	10,4
Bourgas	21,1	14,7	15,6	9,7
Stara Zagora	20,5	14,4	15,1	9,4
Plovdiv	19,9	14,0	14,7	9,1
I, 1 group	16,4	11,5	12,1	7,6
I, 2 group	14,0	9,9	10,4	6,5

II	11,7	8,2	8,6	5,4
III	7,0	4,9	5,2	3,2
IV, V	4,7	3,3	3,5	2,2
VI, VII, VIII	2,3	1,6	1,7	1,1

Хүснэгт 4-3.

Дэд бүтцийн коэффициент

$$C_i = 1 + A + B + C + D + E + F.$$

Elements	Value of the elements		
	available	not available	not in the building but in the quarter
A. Water supply	0.0	-0.05	-0.03
B. Sewerage	0.0	-0.05	-0.03
C. Electricity	0.0	-0.07	-0.05
D. Telephone	0.0	-0.02	-0.02
E. Heating	+0.06	0.00	0.00
F. Street network	0.0	-0.08	-0.08

Хүснэгт 4-3.

Давхрын коэффициент

$$C_c = 1 + k_1 + k_2 + k_3,$$

The site is located on	Correction (k1)			
	buildings with 6 and more floors without lift		other buildings	
	non residential	flats	non residential	flats
1. First floor	+0.10	-0.05	+0.10	-0.05
2. Second to fifth floor	-0.03	+0.03	0.00	+0.03
3. Sixth and next floors	-0.10	-0.03	-0.08	-0.03

Хүснэгт 4-4.

Биеэт байдлын коэффициент

Physical status

No major repair has been done for more than 20 years

Bad physical status

Correction (k2)

-0.05

from -0.10 to -0.60

Хүснэгт 4-5. **Биеэт байдлын коэффициент**

$$k_3 = A + B + C + D + E + F$$

Kind of the improvement

- A. Heating installation
- B. Air conditioning installation
- C. Luxurious or aluminium window frames
- D. Noise of heat insulation
- E. Roof covers

Correction (k3)

There is

- 0.00
- 0.00
- 0.00
- 0.00
- 0.00

There is no

- 0.04
- 0.06
- 0.04
- 0.03
- 0.03

F. Decoration elements and revetment	0.00	0.02
--------------------------------------	------	------

Хавсралт 5.

Хүснэгт 5-1. Авто тээврийн хэрэгсэлд ногдох татвар, төрлөөр

Суудлын автомашины хүчин чадал	1 киловаттад	ногдох татвар
37 кВт хүртэл	–	0.34-1.02 лев
37-55 кВт	–	0.40-1.20 лев
55-74 кВт	–	0.54-1.62 лев
74-110 кВт	–	1.10-3.30 лев
110-аас дээш кВт	–	1.23-3.69 лев
Чиргүүл		
Ачааны чиргүүл	–	5-15 лев
Амьдарч болох чиргүүл	–	10-30 лев
Мотоцикл		
125 см ³ хүртэл	–	12-36 лев
125-250 см ³	–	25-75 лев
250-350 см ³	–	35-105 лев
350-490 см ³	–	50-150 лев
490-750 см ³	–	75-225 лев
750-аас дээш см ³	–	100-300 лев
3 дугуйтай мотоцикл		
400 кг хүртэл	–	4-12 лев
400 кг-аас их	–	6-18 лев
Автобус		
22 хүртэлхи суудалтай (жолоочийн суудлыг оруулаад)	–	50-150 лев
22-аас их суудалтай (жолоочийн суудлыг оруулаад)	–	100-300 лев
Автокран, чиргүүл		
40 хүртэл тоннын хүчин чадалтай автокран,	–	100-300 лев
40 хүртэл тоннын даацын чиргүүл		
Трактор		
11-18 кВт	–	5-15 лев
18-37 кВт	–	7-21 лев
37-оос дээш кВт	–	10-30 лев

Хүснэгт 5-2. Чигэрч зүтгүүр хөлөгт ногдох татварын хувь хэмжээ

Number of axles of the seat tug/tug for trailer	Admissible maximum mass of the composition of the vehicles as stated in the certificate of registration		Tax (in BGN)	
	Equal or more than	Less than	Driving axle/axles with pneumatic suspension or a	Other systems of suspension of the driving axle/axles

			<i>suspension considered equivalent to the pneumatic</i>	
A) with two axles	-	18	From 8 to 24	From 28 to 84
	18	20	From 28 to 84	From 64 to 192
	20	22	From 64 to 192	From 147 to 441
	22	25	From 190 to 570	From 342 to 1026
	25	26	From 342 to 1026	From 600 to 1800
	26	28	From 342 to 1026	From 600 to 1800
	28	29	From 331 to 993	From 399 to 1197
	29	31	From 399 to 1197	From 655 to 1965
	31	33	From 655 to 1965	From 909 to 2727
	33	38	From 909 to 2727	From 1381 to 4143
	38	-	From 1007 to 3021	From 1369 to 4107
B) with three or more axles	36	38	From 640 to 1920	From 888 to 2664
	38	40	From 888 to 2664	From 1228 to 3684
	40	-	From 1228 to 3684	From 1817 to 5451

Хүснэгт 5-3.

12-оос дээш тоон ачааны автоманд ногдох татварын хувь хэмжээ

Number of axles of the vehicle	Admissible maximum mass		Tax (in BGN)	
	Equal or more than equal	Less than	Driving axle/axles with pneumatic suspension or a suspension considered as equivalent to the pneumatic	Other systems of suspension of the driving axle/axles
A) with two axles	12	13	From 30 to 90	From 61 to 183
	13	14	From 61 to 183	From 168 to 504
	14	15	From 168 to 504	From 237 to 711
	15	-	From 237 to 711	From 536 to 1608
B) with three axles	15	17	From 61 to 183	From 106 to 318
	17	19	From 106 to 318	From 217 to 651
	19	21	From 217 to 651	From 282 to 846
	21	23	From 282 to 846	From 434 to 1302
C) with four axles	23	-	From 434 to 1302	From 675 to 2025
	23	25	From 282 to 846	From 286 to 858
	25	27	From 286 to 858	From 446 to 1338
	27	29	From 446 to 1338	From 708 to 2124
	29	-	From 708 to 2124	From 1050 to 3150

Хавсралт 6.

Хүснэгт 6-1. **Үйл ажиллагаанд ногдох татварын хувь хэмжээ**

Type of patented activities and annual amounts of taxes

1. Housing facilities and accommodation places with maximum 20 rooms - the tax shall be determined for a room in consideration of the location of the facility:

1 and 2 stars From 25 to 250 lev

2. Catering and entertaining establishments - the tax shall be determined for a consumer's place, including in open areas, or for premises, in consideration of the location of the facilities:

a) restaurants:

1 - 2 stars From 1 to 35 lev

3 stars From 6 to 60 lev

b) fast food establishments

1 - 2 stars From 1 to 20 lev

3 stars From 3 to 35 lev

c) drinking establishments

Except those indicated in item "f"

1 - 2 stars From 1 to 20 lev

3 stars From 2 to 35 lev

d) coffee shops:

1 - 2 stars From 1 to 20 lev

3 stars From 3 to 50 lev

e) bars:

- day bars:

2 stars From 3 to 50 lev

3 stars From 10 to 84 lev

- night clubs:

2 stars From 5 to 63 lev

3 stars From 20 to 98 lev

f) buffets, caravans and kiosks -
for a facility

From 75 to 500 lev

3. Retail trade up to 100 sq.m. of net sales area of the premises - the tax shall be determined per 1 sq.m. of net sales area in consideration of the location of the premises: from 2 to 20 lev;

4. Paid parking lots - the tax shall be determined for a parking spot in consideration of the location of the facility: Lev per spot From 5 to 200 lev

5. Woodworking services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 50 to 780 lev

6. Tailoring, leather working, fur-dressing and knitting services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 40 to 840 lev

7. Trade, manufacturing and other services related to products made of noble metals - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 500 to 2500 lev

8. Shoemaker's and hatter's services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 40 to 120 lev

9. Metal working services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 100 to 910 lev

10. Barber's and hair-dressing services, veterinary hair-dressing services - the tax shall be determined for a working place in consideration of the location of the premises: From 60 to 840 levs
11. Typing and/or copying services - the tax shall be determined per number of units in consideration of the location of the premises: From 180 to 594 levs
12. Cosmetic services, tattooing - the tax shall be determined per work place in consideration of the location of the premises: From 130 to 900 levs
13. Manicure, pedicure - the tax shall be determined per work place in consideration of the location of the premises: From 60 to 420 levs
14. Watchmaker's services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 60 to 390 levs
15. Upholstery services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 180 to 520 lev.
16. Car washing station; repair, adjustment and balancing of tires - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 190 to 1200 levs.
17. Mechanical repairs, car body repairs, car painting and other services related to technical maintenance and repairs of vehicles - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 280 to 1900 levs
18. Repairs of electrical and water supply systems - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 100 to 560 levs
19. Glass services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 100 to 700 levs
20. Maintenance and repairs of home appliances, units, audio-visual devices, air-conditioners, repairs of musical instruments - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 47 to 980 levs
21. Renting of video-cassettes - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 300 to 3250 levs
22. Call girls and call boys - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 3000 to 6440 levs
23. Masseuses and masseurs - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 500 to 1680 levs
24. Fortune tellers, psychics and bio-energy therapists - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 2000 to 5600 levs
25. Photographer services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 200 to 1040 levs
26. Brokerage services in purchasing and selling, exchange and leasing of properties - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 100 to 3500 levs
27. Leased public bathrooms - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 150 to 420 levs
28. Locksmith services, repairs of locks, repairs of bags, bookbinding services, repairs of sewing machines - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 50 to 198 levs
29. Repairs of umbrellas, repairs and recharging of lighters, repairs of bicycles, chimney-sweeping services - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 50 to 98 levs
30. Pawnshops: From 3000 to 28 000 levs
31. Selling of newspapers, magazines, Bulgarian and translated books - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 30 to 260 levs

32. Repairs of computers, computer and other electronic office devices (copiers, fax machines, printers, etc.) - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises:
From 300 to 1300 levs
33. Games of entertaining or sport nature - the tax shall be determined per number of units in consideration of the location of the premises:
 - a) entertaining game machines and other games, functioning with a coin of a token: From 100 to 198 levs
 - b) mini-football, table tennis, darts, paintball and speedball, mini-basketball, bridge, black gammon: From 8 to 26 levs
 - c) bowling and skittle halls - for an alley, and billiards - for a table: From 40 to 140 levs
34. Fitness centers and gymnasiums - the tax shall be determined in consideration of the location of the premises: From 1.50 to 4 levs per sq.m. and From 300 to 840 per fitness unit
35. Dry cleaning, washing and ironing - the tax shall be determined per number of facilities in consideration of the location of the premises: From 133 to 440 levs
36. Milling services:
 - a. flour services - from 18 to 26 levs per linear centimeter of the milling line;
 - b. fodder mills fixed - from 600 to 1200 levs;
37. Amusement services:
 - a) small ships From 750 to 1500 levs per piece.
 - b) boats From 450 to 900 levs per piece.
 - c) yachts From 900 to 1800 levs per piece.
 - d) jets From 900 to 1800 levs per piece.
 - e) trains From 30 to 60 levs per seat;
 - f) carriage From 75 to 150 levs per seat;
 - g) water ski, water planers, and windsurfs, water wheels, including inflatable, water entertainments. From 150 to 300 levs per unit of equipment;
 - h) winter ski (including ski equipments) skates, snowboards, sledges. From 150 to 300 levs per unit of equipment;
 - i) carousels, merry-go-rounds, carting, bicycles and riksha From 150 to 300 levs per seat;
 - j) vehicles and motorcycles for children From 150 to 300 levs per piece;
 - k) rifle ranges From 300 to 600 levs per piece.
38. Training of vehicles drivers – the tax shall be determined per vehicle within the following amounts:
 - a) mopeds, motorcycles From 200 to 475 levs
 - b) other vehicles From 400 to 950 levs
39. "Road rescue" of vehicles – from 2000 to 4000 levs per vehicle.
40. Services provided using agricultural and forest equipment, as follows:
 - a) harvester – from 330 to 660 levs;
 - b) tractors, tractor trailers, self-propelled chassis and other self-propelled and self-driven machines – from 110 to 220 levs;
 - c) tractor driven, hitches and fixed machines – from 11 to 22 levs.

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ**Монгол Улсын хууль**

1. Авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгсэлийн албан татварын тухай хууль (1992).
2. Ашигт малтмалын тухай хууль (2006).
3. Газрын төлбөрийн тухай хууль (1997).
4. Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль (2002).
5. Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн тухай хууль (2002).
6. Нэгдсэн төсвийн тухай хууль (2002).
7. Татварын ерөнхий хууль (2008).
8. Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хууль (2002).
9. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль (2000).

Монгол хэл дээрхи бусад материал

10. Монгол улсын албан татварын эрх зүй. *Татварын ерөнхий газар, МУИС-ийн Хууль зүйн сургууль, ШУА-ийн Философи, социологи, эрхийн хүрээлэн*. УБ, 2009.
11. Орон нутгийн төсвийн орлогын хуваарилалтыг зохистой хангах нь. Судалгааны тайлан. *Нээлттэй нийгэм форум*. 2009 он.
12. Татварын бодлогын үндсэн асуудал. “Мянганы хөгжлийн зорилт-9: Төсвийн үйл явц дахь иргэний нийгмийн оролцоо” сэдэвт сургалт. МХЗ-9 төслийн баг, Удирдлагын академи. 2009.03.23.
13. Үндэсний ба нутгийн удирдлагын чиг үүргийн зохистой хуваарилалт. *Нээлттэй нийгэм форум*. 2005 он.

Гадаад орны эрх зүйн акт

14. Constitution of the republic of Bulgaria (1991).
15. Poland Constitution. *Adopted by National Assembly on: 2 April 1997*.
16. Law for Local Taxes and fees (1997). *Эх сурвалж: <http://portal.nap.bg/?lang=en>* – National Revenue Agency
17. Law for Local Taxes and revenues (1991).
18. Korean Taxation. *Эх сурвалж: <http://www.nts.go.kr/eng/>* – National Tax Service.

Гадаад хэл дээрх судалгаа

19. Local Budgeting. Edited by Anwar Shah. *The World Bank*. 2007.
20. Local Governance in Developing countries. Edited by Anwar Shah. *The World Bank*. 2006.
21. East Asia Decentralizes: Making Local Government Work. *The World Bank*. 2005.

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН